Jacob Israël
de Haan

PALESTINA

P A L E S T I N A

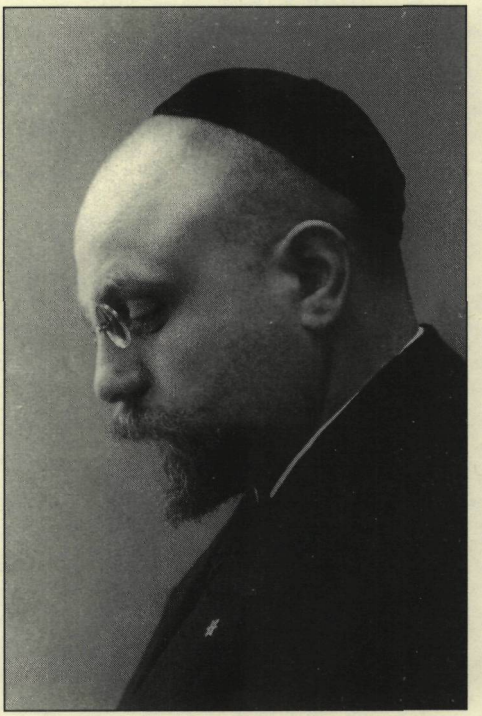

PALESTINA

door

Jacob Israël
de Haan

met een portret van den schrijver
en een inleiding van
Carry van Bruggen

UITGEVERIJ KOK – KAMPEN

WOORD VOORAF

Het was in 1999 vijfenzeventig jaar geleden dat Jacob Israël de Haan op 30 juni 1924 in Jeruzalem door een Arabier werd vermoord.
Daarmee kwam een eind aan het leven van een man, die tijdens zijn leven voor veel opschudding had gezorgd. Maar ook mag worden opgemerkt, dat hij veel heeft nagelaten dat nog steeds boeit en ons bezighoudt.
Jacob Israël de Haan werd geboren als zoon van een joodse godsdienstleraar in Smilde op 31 december 1881. Hij werd journalist, later jurist en privaatdocent in de significa (de leer van de psychische associaties, die aan het gesproken woord ten grondslag liggen).
De Haan vervreemdde van zijn geloof en werd geboeid door het socialisme. Hij ontdekte zijn schrijverstalent en werd medewerker van het socialistische dagblad *Het Volk*.
Toen hij zijn roman *Pijpelijntjes* had uitgegeven, ontstond er groot rumoer. Het was een roman over een homoseksuele relatie. Een voor

die tijd, 1904, ongekende brutaliteit. Zijn carrière leek in stukken te vallen, maar De Haan verdedigde zich en zette zijn letterkundige werk voort.
Hij publiceerde gedichten en toen hij eenmaal was teruggekeerd tot de wortels van het orthodox joodse geloof, wist hij zijn gevoelens in prachtige poëzie tot uiting te brengen.

In de letterkundige studie van W.L.M.E.van Leeuwen, *Drift en Bezinning*, wordt De Haan een dichter van het joodse volk genoemd. Hij is, aldus deze auteur, een gespleten figuur, gedreven door zinnenlust, als zonde ondergaan. Zijn geloof is tot een warme, persoonlijke gloed geworden door de herinneringen aan zijn ouderlijk huis, zijn sterk individualistische opvatting van sensuele passies en de vrijheid van geest bewerken in hem een heftige tweestrijd, die vooral tot uiting komt in zijn *Joodse liederen* en zijn *Libertijnse liederen*. Dr. Jaap Meijer beschreef De Haan in zijn mooie boek *Zoon van een gazzan*, een boek, dat evenals dit van De Haan zeker een herdruk waard is.

Jacob Israël de Haan bekende zich ten slotte tot het Zionisme en als overtuigd zionist vertrok

hij in 1919 naar het toenmalige Palestina. Hij werd er lector aan de regeringsschool voor juristen te Jeruzalem.
Hij regelde veel zaken voor de joodse gemeenschap in Jeruzalem en zelfs werd hij wel eens genoemd de 'minister van buitenlandse zaken' voor de joodse gemeenschap aldaar, ook al had hij vele vijanden, zowel onder joden als Arabieren.
Die vijandschap, zijn teleurstelling, hij heeft het verwerkt in zijn aangrijpende gedichtenbundel *Kwatrijnen*.
Maar zijn tijd in Palestina heeft hij ook gebruikt om als correspondent van het *Algemeen Handelsblad* brieven te schrijven, die later door zijn zuster, Carry van Bruggen, werden gebundeld in het boek *Palestina*. Het werd na zijn dood, in 1924, voor de eerste keer uitgegeven.

Er zijn voldoende redenen aan te voeren om ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Maatschappij tot Nut der Israëlieten, een ander werk van Jacob Israël de Haan of een andere joodse auteur opnieuw uit te geven.
Er werd echter gekozen voor het boek *Palestina*, dat wat minder bekendheid geniet dan zijn talloze gedichtenbundels. *Palestina* werd vooral

gekozen, om de generaties van vandaag de kans te geven te lezen hoe het huidige Israël er bijna een eeuw geleden uitzag en hoe de bewoners van het dunbevolkte land toen met elkaar omgingen. In een bijna poëtische taal beschrijft De Haan zijn ervaringen met joden en Arabieren. Zijn toon is mild, zijn beschrijving van het land doet het verlangen naar dat vroegere toenemen. Maar helaas, het is voorbij. Het toenmalige Palestina is voor een deel een bijna Amerikaanse, industriële natie geworden, vol lawaai, vol leven en problemen. In driekwart eeuw is de wereld van het Bijbelse land ingrijpend gewijzigd. Wat er toen was, is niet alleen onherkenbaar geworden, er is veel verdwenen.

Echter, de verbondenheid van het joodse volk met Eretz Israël is al die jaren gebleven en na de stichting van de staat Israël in 1948 werd die verbondenheid nog groter. Meer zelfs, Israël is voor vele joden het symbool van vrijheid, van onafhankelijkheid, van een sterke joodse verbondenheid geworden.

Van het Palestina van Jacob Israël de Haan naar het huidige Israël loopt een ongebroken lijn. Door de heruitgave van dit boek wil het bestuur van de Maatschappij tot Nut der Israëlieten die verbondenheid van toen en nu benadrukken.

Mogen velen aan deze heruitgave genoegen beleven.

Dick Houwaart,
secretaris van de Maatschappij tot Nut der Israëlieten
november 1999\Kislev 5760

N.B. Het boek is een authentieke kopie van de eerste druk en, hoewel opnieuw gezet, de spelling van De Haan is integraal gehandhaafd.

INLEIDING

Nu zal het weldra weer een jaar geleden wezen, dat hij viel, Jacob Israël de Haan, mijn broer. Tot flauwe echo's zijn ze geworden, uit een verleden dat soms al ver lijkt, de vele betuigingen: hoe jammer het was dat hij zoo jong en zoo gewelddadig sterven moest. Het leek ook wel wreed en onnatuurlijk. Maar nu het zoo was... waar is het onderscheid tusschen veertig en tachtig, tusschen niet meer te zijn en nooit geweest te zijn?

Dan, het gewelddadige van zijn einde. Ik heb dat toch al vrij gauw in harmonie met zijn leven kunnen voelen. Hij paste niet bij de menschen en daarom hebben ze hem uit hun midden, uit hun wereld verwijderd. Om twee dingen was het dat hij niet bij hen paste. Het eerste dat hij veel te veel gaf, het tweede dat hij veel te veel vorderde.

Nooit in mijn leven heb ik iemand gekend, in wien de „sense-of-property" zoo volkomen ontbrak als in hem. De minste vleug, de flauwste schijn van liefde, vriendschap of maar weder-

zijdsche ingenomenheid was hem kostbaarder dan het kostbaarst bezit. Tot het scheppen, bevestigen, bestendigen van liefde, vriendschap of maar ingenomenheid zou hij zijn mooiste, zijn beste weggegeven hebben. Wilden we dat een geschenk, een boek, ook wezenlijk van hem zou zijn, dan schreven we erin: „Dit mag niet weggegeven worden." Niet om hem te dwingen het te behouden, maar om anderen te dwingen het af te wijzen! Zoo gaf hij zijn geld, zijn tijd, zijn nachtrust, zijn groote, vele talenten –, altijd meer aan menschen dan aan idealen, aan geïdealiseerde menschen, om met hen in die atmosfeer van liefde, vriendschap, toegenegenheid, die hem onontbeerlijk was, te mogen ademen. Tegen elke evidentie in, tegen beter weten in. Wat kunnen de menschen daarvan begrijpen? De menschen en de wereld van „Al te goed is buurmans gek", van „Les bons comptes font les bons amis", van „Handel scheidt vriendschap" en „Zaken vóór het meisje?". Wij hoorden die dingen al in onze jeugd en ze deden ons beiden pijn, maar hij bleef ze loochenen metterdaad en leefde ertegen in. Hebben niet zijn felste vijanden zijn belangeloosheid luid geprezen? Dat hij werkte voor anderen en zelfs geen kosten vergoed wilde toen hij nauwelijks leven

kon. De volupteit van het geven werd verhoogd door de ontbering. Maar de wereld weet dat niet en zelfs de bevoordeelden, de begiftigden stoot het vaak af. Want het is immers niet „normaal". Velen heeft hij vervreemd door te snel en te veel te willen geven.
Anderen door wat hij van ze eischte. Niets minder immers dan zijn eigen belangeloosheid, zijn eigen geëxalteerden toewijdingsdrang! Maar die anderen waren „normaal" –, zoowel in het geven als in het eischen. Brave partij-genooten, plichtgetrouwe ambtenaren –, geen heiligen en geen martelaars. Evenmin eeuwig hongerenden naar liefde, vriendschap, toegenegenheid. Tegenover een machtige, practische, daadkrachtige organisatie moest dat gestadig eischen van zuiverheid en volmaaktheid tot onbillijkheid worden. Een ontkennende minderheid alleen vermag idealen zuiver te houden, een bevestigende meerderheid nimmer. Deugdzaam sterven is mogelijk, deugdzaam leven een ongerijmdheid. „Neen" kan somwijlen idealistisch, „ja" moet altijd opportunistisch zijn. De machthebbende meerderheid weet dat zelf. Gedreven tot de Daad in een wereld waar de Daad boven alles waardevol heet, voelen haar leiders en leden in eigen binnenste het best wat ze prijsgeven

moesten en dagelijks prijsgeven moeten. Maar ze willen van een droomer niet hooren hoezeer ze verbloemen, bewimpelen, verzwijgen, vermooien, hoe ze dagelijks meer opportunistisch water mengen door hun idealistischen wijn. En als dan die droomer van een bijna demonische scherpzinnigheid blijkt, vlijmend-geestig, onvermoeid, nimmer aflatend, zelf een toonbeeld en voorbeeld van belangeloosheid...

Ze hebben hem het zwijgen opgelegd, zijn vijanden. Maar vaak al heb ik mij afgevraagd, of zijn medestanders hem beter begrepen, den man die hun te veel gaf en te veel eischte van de anderen. Men begrijpt in deze wereld op z'n best den braven partijgenoot, den plichtgetrouwen ambtenaar, die inderdaad niet minder plichtgetrouw is, omdat hij graag zijn tractement toucheert aan het eind van de maand en naar huis gaat als het vier uur slaat.

Doch in dit zoo zonnig en verteederd reisverhaal toont zich hoofdzakelijk de man die geloofde en gaf –, het geeft hem enkel in zijn schier kinderlijke zachtzinnigheid en teederheidsdrang.

Hoe voorts ook deze geboren boekenwurm, deze hardnekkige studie-mensch de Natuur bezag en haar genieten kon! En ja, nu dan de

zomertijd weer nadert – terwijl ik dit schrijf, bloeien de appels buiten mijn raam – en de verjaardag van zijn dood, nu is het wel moeilijk troost te vinden in die wijsheid van niet meer te zijn, staat gelijk met nimmer geweest te zijn, en schrijnend wreed is de gedachte dat hij het land en de streek die hij zoo liefhad, het land en de streek van ons beider kindertijd, nooit meer terug zal zien.

Carry van Bruggen

HEBRON,

16 Januari 1921.

Dit is de levenswijsbegeerte van mijnen vriend Adil Aouedda, den jongsten zoon van wijlen Äzef Aouedda. Dat hij lang leve. Amen.

Adil spreekt. „Mijn vriend", zegt hij: „drie dingen moeten wij altijd doen. Ten eerste: veel en lekker eten. Wij zijn geen bedelaars. Ten tweede: mooie kleederen dragen. Wie zal ons achten, die ons met leelijke of slordige kleederen ziet. En ten derde: „bischoem el hawa". Gij, niet-Arabische lezer, zult nu vragen: „wat is „bischoem al hawa". De zin van deze mooie woorden is: „de lucht inademen". En de bedoeling is: „zich amuseren".

Ik heb veertien dagen vacantie gekregen van de regeerings-rechtsschool te Jeruzalem. En Adil's levenswijsheid indachtig denk ik, dat ik die in „bischoem el hawa" beleggen zal.

– Hoe jammer, dat Adil niet mede kan gaan! Hij is een deel van het burgerlijk bestuur van

Palestina, in den vorm van eenen mooien, luien, klerk, die zeven en een half pond in de maand verdient. Zift, niet waar? Wij geven dat uit voor onze fezzen. Onze whiskey, ofschoon wij Moslems zijn. Onze cigaretten en onze dassen. Maar men moet toch doen, alsof men werkt. Jammer. Adil Effendi heeft dus geen vacantie. Nu zal zijn oudste broer Abdoel Salaäm medegaan. Wij hebben een héél mooi plan. Een eigen rijtuig. Twee mooie paarden. Een koetsier. En Hebron. Wij zullen niet in Hebron blijven, dat in dezen tijd van het jaar héél koud is. Nog kouder dan Jeruzalem, omdat het ook nog hooger ligt. Maar ik zal u niet vertellen, waarheen wij van Hebron uit trekken zullen. Misschien heeft Allah ons niet lief op dezen weg. En zullen wij niet komen, waar wij komen willen. Gij, lezer, zult ons dan niet achten. En misschien zult gij ons uitlachen. Voorloopig zeg ik dus alleen, dat wij naar Hebron zullen gaan. Meer heeft Abdoel Salaäm trouwens ook niet aan zijne vrouw verteld. Wij zullen vijf of zes dagen naar Hebron gaan. Want als hij haar eens de waarheid vertelde. Misschien veertien dagen op stap. Hoeveel huishoudgeld zou zij dan wel niet vragen? Nu geeft Abdoel Salaäm haar niet meer dan vijf, zes pond. En voor de rest moet zij maar zien, hoe zij zich er door slaat.

II.

Wie zal met ons medegaan? Om den wagen te rijden. Om voor de bagage te zorgen. Om te toonen, dat wij groote heeren zijn. Want wij zullen, te Hebron of elders, misschien wel bezoeken brengen bij een of anderen sjeikh. Wie zou ons achten wanneer wij zonder eenen knecht kwamen?

De kleine, zwarte, Fouad zou héél graag medegaan. En ook de chawadja zou den kleinen, zwarten, Fouad héél gaarne willen medenemen. Maar hij is nog wel héél klein om twee mooie, groote Arabische paarden te rijden. Ook zal hij bij de paarden moeten slapen in den stal.

– Heer, zegt de kleine Fouad peinzend, ik zal dit misschien niet durven. Als er eens dieven kwamen. Weet mijn Heer, dat de dieven overal zijn? Ja, Heer, overal. Er zijn dieven, Heer, die des nachts de paarden uit den gesloten stal halen. Ja, Heer. Zij spreken booze woorden uit en de paarden gaan met hen mee. Daarom heeft Allah hen ook niet lief. Als zij dood zijn, Heer, zullen zij eeuwig branden in het vuur. Ja, Heer.

– Het is héél jammer, Fouad, dat gij niet mee kunt gaan, zegt de chawadja.

– Ja, Heer, murmelt de kleine, zwarte Fouad: het

is héél jammer, dat ik niet mee kan gaan. Toch durf ik mijn Heer wel vragen of mijn Heer mij nog eens een mooi, wit zakdoekje wil geven met een beetje water erin, dat lekker ruikt.
– Fouad, zegt dan de chawadja, in een grooten, lieven toover gevangen: neem dan het héele fleschje maar. Het is hallef vol.
– Heer, juicht Fouad: ik ben u dankbaar. Ik zal altijd bedroefd zijn, zoolang mijn Heer weg is. En ik zal altijd aan u denken. En dan tript Fouad heen.

III.

Wij gelooven, dat wij Alphonse zullen medenemen. Hij is nog altijd een Christen. En hij drinkt nog altijd. Adil veracht hem. En Abdoel Salaäm vermaant hem: „Bij mijn geloof, dwaze Alphonse, houd op met drinken. Denkt gij dat Allah u niet ziet?"
– Heer, zegt Alphonse met zijn gedoken schijnheiligheid: ik ben een Christen.
Abdoel Salaäm heeft nu groote maatregelen genomen. Alphonse krijgt geen cent meer in zijn handen. Hij verdient twintig piaster per dag. De helft daarvan krijgt nu zijn moeder. En

voor de andere helft worden kleeren gekocht. Hij heeft dus nu een paar schoenen van een pond. Ook een bonte japon, die meer dan een pond heeft gekost. En een fez voor des Zondags. Door de week een wollen muts. Des zomers een rieten hoedje. Omdat hij een Christen is. Ja, wij zullen Alphonse dus medenemen. Hij zal geen druppel drinken onderweg. Het zal hem goed doen. Bischoem el hawa.

IV.

Wij zullen dus des Zondags gaan. En wij zullen hopen, dat Allah ons lief heeft. En ons weder langs veilige wegen terugvoert naar Jeruzalem, dat Abdoel Salaäm El-Kuds, dat is de Heilige, noemt.
Toch kan men nimmer weten. En dus, den Zaterdag te voren ben ik voor het tweede gedeelte van het ochtendgebed naar den Klaagmuur gegaan. Het is een groote, stille dag geweest. Een open, koele lucht. Leeggewaaid van den regen. In den hoogen zonneschijn, de Muur, geweldig. En toch vrede. Er zitten de vrome vrouwen. Zij brengen zwaar-gevulde blikken met water mede, waaruit men zijne handen reinigen kan.

Of zijn dorst drinken. Ze geven ook gebedenboeken, of boeken voor de psalmen. Ze hebben fijne specerijen in mooie gedreven zilverbusjes, waaraan men ruiken mag en daarbij een zegenbede spreken. Of zij hebben groote, frissche citroenen daarvoor.

De menschen gaan. En zij komen, Jemenietische Joden, met zwarte, lange lokken langs een fijn gelaat. Aschkenasische Joden in mantels van zijde, hardrood. Hardgeel, hardblauw. Een Poolsche bontmuts op. Sefardiem met een fez, die de wetgeleerden met een zwarten zijden doek omwinden. Groote Marokkanen, op bloote voeten in breede en lange puntschoenen. Een witgele of zware, zwarte mantel over de hooge schouders. Er komen kleine, vrome vrouwen. Die den Muur kussen en de handen heffen, zooals een Moeder haar zonen zegent.

Er is toch nu wel iets veranderd bij een jaar of twee geleden. Chaloetziem komen kijken, in alle wonderlijke kleederen. Russische jassen van soldaten en gymnasiasten. Een Russische pet. Een broek van Engelsch khaki. Kaplaarzen of puttis. Ze komen niet voor de gebeden. Ze zijn nationale Joden. Maar ze komen toch. En ze zijn welkom.

Er is een geheele troep groote jongens en jonge

mannen gekomen. In khakikleederen, maar Russisch gesneden. Geen Joden. Wij hooren, dat zij gymnasiasten en studenten zijn uit Wrangels leger. Naar Egypte gevlucht. En nu naar Jeruzalem overgekomen. En dan dadelijk de verbroedering in de ééne taal. De vluchtelingen van Wrangel en de vluchtelingen van het Joodsche volk in de hooge schaduw van den Joodschen Muur. „Mogen hun naam en hun heugenis uitgedelgd worden", zegt een van mijn vrome vrienden genadeloos. Hij heeft gelijk. Zij hebben het zoo gemaakt. Maar God is groot en genadig.

V.

Vereenigd in den gebede. Het Gebed tot Eere van Gods Grooten en Goeden Naam wordt door den Voorlezer ingezet. En vóór de gemeente hem straks bijvalt, zegt hij hoog en alleen: „Heilig, Heilig, Heilig, de Heer Zebaoth. De wereld vol van zijn Eén. Als Sir Herbert Samuel dit hooren kan buiten den ban van de drijvende ijdelheid, waarin men hem gevangen houdt. Dan zou hij weten, waar hij de eenheid van alle Joden te vinden heeft. Niet in Hatikwah,

hoe gaarne en hoe lief het ons is. Maar in deze heilige Kedusha. En in deze woorden: „Hoort Israël, God onze God is één God."

VI.

Wij brengen met ons tweeën ook een bezoek bij onzen opperrabbijn R. Chaïm Sonnefeld in het kleine kamerhuisje, dat hij bewoont in de huizen van de Amsterdamsche Pekiediem en Amarcaliem. Op den hoek van den Zionsberg bij den berg van Moriah. Waar het uitzicht gaat naar de Moskee van Omar en over de heuvelen van Silouân, tot zijne bergen van Moab. Het huisje is precies zooals het was, toen Sir Herbert er den opperrabbijn bezocht. Ook het Boek van de Psalmen is immers niet veranderd. De oude rabbijn, héél zacht, voert het gesprek langs mooie en langs goede woorden. Hij spreekt nooit van iemand kwaad. Hij noemt ook nooit een naam. Maar bijvoorbeeld in de uitlegging van een psalmenwoord leert hij ons, hoe wij ons, naar zijne meening, moeten gedragen in eene vraag van politiek beleid. Alles zóó goed, en zóó zachtmoedig, dat wij ons volkomen vrij gevoelen en toch gaarne gebonden. En

wij gevoelen héél zeker, dat hij zelf geen woordbreedte wijken zal van wat hij heeft geleerd. Onlangs heeft men uit Amerika een mooie, ronde som geld voor hem gezonden. Maar hij, die in een huisje van één kamer leeft, bij gebeden en bij brood, hij heeft dit geld geweigerd.
Wij spreken ook over de onrust der Arabieren. Het congres te Haïfa. Optocht in Sechem. Gisteren zou er een groote optocht te Jeruzalem zijn. Zóó is het verleden jaar ook begonnen. „Palestine Weeckly", onder redactie van Harry Sacher, waarschuwt min of meer verscherpt: – Ondertusschen worden er heel wat pogingen gedaan ontevredenheid te zaaien en het volk op te zetten. Er loopen zelfs geruchten van pogingen om het program van de laatste Nebi Moussa te herhalen. Wij willen deze dingen niet al te tragisch opnemen. Maar wij willen de Regeering er nog eens aan herinneren, dat de wet afdoende middelen verschaft tegen hen, die het volk opruien en haat zaaien. Hier evenmin als elders kan de regeering toelaten, dat de indruk gevestigd wordt van zwakheid en weifeling. Of dat de koninklijke weg tot officieele onderscheiding en officieele betrekking het verwekken van agitatie is.
Dit laatste is duidelijk scherp tegen de benoe-

ming van den bekenden agitator Aref el Aref tot onder-gouverneur van Jenin. Gedragboekje: redacteur van het felle anti-Zionistische blad „Zuid-Syrië", moord-en-dood-eischend agitator in de Paaschdagen; gevangen; op eerewoord en borgtocht vrij; eerewoord en de borgtocht gebroken; bij verstek veroordeeld tot vijf jaar tuchthuis; begenadigd door Sir Herbert en dadelijk benoemd tot onder-gouverneur van Jenin. Hulde. Ook aan Sir Herbert.
R. Chaïm zegt, dat hij de laatste avonden en nachten voortdurend beweging van Arabieren heeft gezien langs de landwegen van Silouân. Er loopen weder allerlei wonderlijke geruchten. Ze zijn overal. En niemand weet waar vandaan. Sir Herbert zal aftreden. Zijn oudste zoon is door een Arabier gewond. En zoo voort. Wij gelooven het niet. „Wij lezen iederen avond psalmen", zegt R. Chaïm. Ik schrik. Een heel oud man met het vertrouwen van een kind in zijnen vader.

VII.

Bischoem el Hawa. Maar niet zonder ontroeringen. Want als ik des Zaterdagavonds thuis

kom. Dan hoor ik, dat Alphonse iets vreeselijks heeft gedaan. Hij heeft op naam van zijnen meester twee blikken petroleum en vijf rotel brood gekocht. En die heeft hij zich toegeëigend met het oogmerk om zich en zijne moeder wederrechtelijk te bevoordelen. Maar zijn moeder heeft het niet geweten. De arme Adil is héél boos. Hij wil naar de politie gaan. En Alphonse in de „gabs" werken.

– Och, zegt Abdoel Salaäm: – Waarvoor? Hij heeft het gekocht op onzen naam. Ik moet het dus betalen. Bij mijn geloof, er is één Allah... óók voor de Christenen... moge Allah hem straffen... dáár, dat is zijn vader. En hierbij spuwt Abdoel Salaäm op den grond. Erger kan het al niet. Maar, alle harten bij u zelven. Er is ook alle reden voor. Twee blikken petroleum voor zes en veertig piaster het blik, dat maakt al twee-en-negentig. Vijf rotel brood voor elf piaster de rotel. Is vijf-en-vijftig. Maakt samen honderd zeven en veertig piaster. En de piaster op twaalf platte Hollandsche centen gerekend, wordt dat meer dan zeventien en een halven gulden. Geen wonder, dat Abdoel Salaäm den vader van Alphonse, die trouwens al jaren lang dood is, uitspuwt. Dat doen wij hier voor minder.

Natuurlijk, dat er geen sprake van is, dat

Alphonse met ons mede mag om Lucht te Ademen. Hij is op staanden voet ontslagen. Laat hij nog blij zijn, dat hij niet in de „gabs" komt. Dan zou hij door de straten van El Kuds van en naar zijn werk gaan, gekleed in een grof blauwen pak. Een grauwe muts op.
Maar wien zullen wij nu meenemen? Fouad is te klein. En Ali kan niet worden gemist. Gelukkig leent Hassan Effendi ons een goeden knecht. Hij heet Achmad. Hij zegt, dat hij in Mekka ter bedevaart is geweest. Allah is groot. Booze menschen beweren, dat hij het niet was. Maar 't was zijn vader. – Iemand van de familie, zegt Abdoel Salaäm goedig: – dus kunnen wij hem gerust Hadj noemen. Achmad zal dus mede gaan.

VIII.

Zondagmorgen. Zoo een mooie lentemorgen als de winter ons hier te beleven geeft. De twee paarden en de wagen zijn er. En ook, Hadj of zoon van een Hadj, Achmad. Adil Effendi, die des Vrijdags rust en des Zondags werkt, moest eigenlijk naar zijn bureau gaan. Maar hij heeft een briefje gestuurd van onzen buurman, den

vee-arts, dat hij ziek is. Zijn chaf, Chalil Effendi, neemt daar genoegen mede. Adil kan ons dus in het afscheid bijstaan. Het oogenblik is gekomen, om Amni, het ongedienstige dienstmeisje, den sleutel te geven en te wijzen op hare plichten.
– Amni, dit is de sleutel van mijn huisje.
– Ja, Heer.
– Gij zult hem niet verliezen?
– Neen, Heer.
– Gij zult elke twee dagen luchten.
– Ja, Heer.
– Gij zult den vloer boenen en schuren.
– Ja, Heer.
– Gij zult de vensters mooi schoonmaken.
– Ja, Heer.
– En niet met water morsen op de gordijnen en de sofa.
– Neen, Heer.
Het is zeker, dat Amni den sleutel verliezen zal. Zij zal niet alle twee dagen luchten. Zij zal ook den vloer niet boenen en schuren. Zij zal de vensters niet schoonmaken. En zij zal water morsen op de gordijnen en op de sofa.
Maar 't is toch aardig, dat zij zoo goede antwoorden geeft. Zij heeft al veel geleerd. Met een baksjisj van tien piaster is dat niet te zwaar beloond.

Ook de kleine, zwarte Fouad komt van ons afscheid nemen: – Allah zegene u... Allah geleide u. Dag, kleine Fouad, dat Hart beteekent.
En wie, als wij de poort uitgaan, staat voor de poort? Alphonse, die zijn meester voor 147 piaster heeft opgelicht. Ook hij murmelt nu mooie woorden: – Allah zegene u.
– Alphonse, zegt Abdoel Salaäm hoog en gestreng, – gij zijt een slecht mensch.
– Allah zegene u, Heer, zegt de schijnheilige gedoken: – ik ben een Christen.
– Uw vader, Alphonse, zegt Abdoel Salaäm, – dronk niet. En hij heeft mijn vader nooit bestolen. Maar bij mijn geloof! Als gij mij weer besteelt, gaat gij in de gabs. Ga nu naar den stal en doe uw werk. Ik zal het geld van uw loon inhouden.
– Ja, Heer, zegt de schijnheiligerd.
– Jilan Aboehoe, gromt Abdoel Salaäm, terwijl hij zijn zitje in den gemakkelijken wagen zoekt. Het beteekent: – vervloekt zij zijn vader. Maar het is goed gemeend.

IX.

Wij zijn weggereden. O, het is héél goed te wonen in Jeruzalem, dat Abdoel Salaäm El-Kuds, de Heilige, noemt. Maar het is óók wel eens goed weg en ruim te zijn. Vooral op zoo eenen mooien lentedag in den winter. De winter is hier niet het doode getij. Het heeft ruim geregend. Het gras is vol en groen opgekomen, zonder gore plekken. Overal grazen de goede schapen en de kleine, fijne geitjes. In kudden van wit en zwart. Wij rijden het graf van Moeder Rachel voorbij. Wij zien van verre Bethlehem, waar de rijke Christenen wonen. En hunne landhuizen. Dorpen her en der op de heuvelen. Hier en daar een heilig huis. Een kleine waterbeek. Een bron. De groote vijvers van Salomo, verlaten en verloren. Maar de Engelschen herstellen ze weer. Natuurlijk gaat onze weg door de bergen niet recht. Hij windt en werkt met dalen en de bergen mee. Achter alles staat de verre muur van de bergen van Moab. Waar wij in een dalkom, gedekt door alle bergen komen, is het zomer en zoel. Waar de weg open ligt staat de Oostenwind. Wij rijden telkens door den winter en den zomer heen. Abdoel Salaäm heeft een witte, warme deken medegenomen.

Mooi handwerk uit Anatolië, zooals men niet meer ziet gemaakt. Leven. Wonder.

X.

Wij houden natuurlijk halt in de herberg op halfweg. Niet dat de paarden moede zijn. Ze loopen mooi samen in de maat. O, Abdoel Salaäm is een goede vriend. Maar hij houdt natuurlijk meer van de paarden, die hem tweehonderd pond hebben gekost. De herberg wordt in een heerlijk zonnig dalhoekje gehouden door een schavuit, dien ik liever in een moskee, dan in een donker bosch zou willen ontmoeten. De schavuit draagt een groenen doek om zijne fez. Is hij in Mekka geweest?
– Hadjat? vraagt Abdoel Salaäm. En dit ééne woord beteekent niet minder dan: – Hebt-gij-een-bedevaart-naar-Mekka gemaakt? Op zóó een groote vraag past natuurlijk niet maar eenvoudig „ja" of „nee". De schavuit haalt een diepe tabaksteug door zijn Turksche waterpijp. Hij zegt: „Chamdîllah": – Geloofd zij Allah. Het is nu niet meer dan behoorlijk, dat Abdoel Salaäm antwoordt met „chamdîllah". En hij doet dit dan ook. Aangezien ik als ongeloovige toch niet

word verondersteld met de Mekka-etikette op de hoogte te zijn, drink ik een kleintje, fijntje koffie. Wij geven ieder op de beurt een rondje. Wij drinken vele kopjes koffie. Wij genieten heerlijk veel heete zon. Maar ik bedank voor een Turksche waterpijp. Wij praten mild en wijs over de prijzen van de paarden. En over het paardenvoer, dat het zoo goedkoop is te Hebron, dat de schavuit El-Khalil noemt. In de stad, die wij na Hebron hopen aan te doen, maar die ik u nu nog niet noemen zal, daar moet het paardenvoer nog veel goedkooper zijn. Als de paarden gegeten, gedronken en gerust hebben, gaan wij weder op den rit. Het spreekt vanzelf, dat wij ons regelen naar de paarden. En de paarden zich niet regelen naar ons. De prijs van het paardenvoer is intusschen gestegen. Wij moeten vele piasters betalen. Ook de koffie is duur geworden. – Vervloekt zij zijn vader, merkt Abdoel Salaäm dan ook volkomen terecht op. Wij schikken ons weer onder de warme wollen deken. Het mooie handwerk van Anatolië, dat men nu niet meer ziet gemaakt. Wij rijden. Abdoel Salaäm mijmert. Zeker over den schavuit met zijne slimme prijzen. – Ma alaisch, zegt hij ineens getroost. In het Hollandsch „nitschewo". Een stamwoord.

XI.

Het is al mooi in den middag geworden. Wij zijn nu ook wel moede van de bergen en de dalen, de zon en den wind. Maar nu zijn we ook dicht bij El-Khalil. Meer huizen op de heuvelen. De groote wijngaarden aan weerszij van den weg. Wij zijn de Ain Sarah al voorbij gereden. De eigenlijke naam is „bron van Sira". Gelijk geschreven staat: (II Samuël 3:26). – En Joab ging uit van David, en zond Abner boden na, die hem wederomhaalden van den bornput van Sira: maar David wist het niet. – In de heuvelen aan de overzijde breekt de bron van Mimra. Misschien de oude naam Mamré. (Genesis 14:13 en 35:27).

De geheele familie van Chaïm, den hotelhouder, komt natuurlijk buiten om ons te ontvangen. Wij krijgen de mooie bovenkamer op den hoek. Want wij zijn natuurlijk de eenige gasten. Wij krijgen ook een fijntje koffie, met lekkere zoete koek. Want de vrouw van Chaïm is uit Tiberias. En wij zijn weer burgers van Hebron, dat Abdoel Salaäm El-Khalil noemt.

HEBRON,

17 Januari.

Hebron is nog, wat Hebron voor een jaar was. Het is of het niet weg is geweest. Chaïm, de Hotelhouder. Hij heeft nog altijd maar één oog. En nog altijd meer kinderen dan reizigers. Min Allah.

Maar Allah heeft ons héél lief vandaag. Zoo zacht en zalig lenteweer. Hier te Hebron, dat toch nog hooger ligt dan El-Kuds.

Wij zeggen: „Hebron", dat misschien „Verbond" beteekent. Abdoel Salaäm zegt El-Khalîl, de Vriend. Dat is Abraham, de Vriend van Allah. Het smalle dal, waarin Hebron is gelegen heet Wâdi el Chalîl. Misschien is dit wel het dal Eskol, waar de verspieders den mooien, grooten druiventros hebben afgesneden. (Numeri 13:23-24).

Een alleroude stad, die te voren Kirjath Arba, dat is: „de Stad van Arba" heette (Richteren 1:10). Deze Arba is een groot mensch geweest onder de Enakieten (Josua 14:15). Kaleb, de zoon van

Jefunne, krijgt als deel „de stad van Arba, vader van Enak, dat is Hebron" (Josua 15:13 en 21:11). Zij was een vrijstad voor doodslagers (Josua 21:23). In Genesis 35:27 wordt gesproken van Kirjath Ha-Arba, met een lidwoord, al doet de Statenbijbel dit niet. En dit zou dan beteekenen: „Stad van de Vier". Eveneens in Nehemia 11:25. In de boeken van Samuel, de Koningen en de Kronijken heet de stad alleen Hebron. David deelde buit met de mannen van Hebron (I Samuel 30:31). Hij woonde er, op Gods groot woord, na den dood van Saul (II Samuel 2:1). Zijn zonen werden er geboren (id. 3:2). Abner werd er begraven (id. 3:32). David doodde er de moordenaars van Isboseth (id. 4:1-12). De oudsten van Israël maakten hem daar Koning (id. 5:1-13). Absalom begon er zijn opstand (id. 13:7-10). Rehabeam maakte de plaats tot een vaste stad (II Kronijken 11:10). Na de Babylonische ballingschap werd de stad weder bevolkt. Later was zij in handen van de Edomieten, op wie Juda de Makkabeeër haar weer veroverde. In hun tijd namen de kruisvaarders haar. Godfried van Bouillon gaf de stad in Leen aan den Heer van Avesnes. De kruisvaarders noemden de stad Sint-Abraham. Er woonden een bisschop, wiens gebied strekte tot het klooster van Engedi aan

de Doode Zee. In 1187 werd de stad door Saladin veroverd. De beroemde Moskee, maar wij mogen er niet in, is door de kruisvaarders gebouwd, waarschijnlijk op de plaats van een oude Christen-kerk, boven de spelonk Machpela.

II.

Van het hotel: „Eik van Abraham" naar de verboden Moskee. Door de nauwe straten van de Bazar. Op vele plaatsen over-welfd. Donker, maar lekker warm. In hunne diepe winkelnissen zitten de kooplieden, gehurkt op fraaie tapijtjes. Zij rooken waardige waterpijpen. Zij drinken kleine, fijntjes koffie, die door kleine koffiejongetjes op roode muiltjes worden rondgebracht. Zij spreken stil en bedaard met hunne koopers. Wie koopt doet goed. Wie niet koopt doet ook goed. Er zijn warme mantels van wit leer, met bruin bestikt. En vanbinnen met schapenhuid gevoerd. Er zijn lange, breede schoenen met opgebogen punten. Er zijn hoofddoeken van allerlei kleur. Er zijn uien en aardappelen. Wortels, knollen en prei. Er zijn grove en fijne gaarkeukens. Er is alles. Vele kooplieden dragen

witte en groene doeken om hun fez. Want zij zijn tevens sjeikh of bedevaartgangers naar Mekka. Zij hebben, nu het koud is, fraai-gebouwde grijze vuurpotten in hunne winkeltjes. Zij houden ze koud in hunne handen. Soms blazen zij in de gedoode kolen. En vlamt het vonkend op in de donkere winkeltjes.
Ik loop óók het oude ghetto in. Met zijn hofjes, hoekjes en holletjes. Waar men plotseling verrukte uitzichten heeft naar de wereld rondom de stad. Hier kunt gij ook de pont zien, waar Vader Abraham een beurs met goud heeft nedergelegd voor de Joden van Hebron, toen zij door eenen wreeden Pasja met moord en plundering werden bedreigd, wanneer zij niet zorgden voor het inleveren van een bepaalde som. Hier ziet ge ook de kleine synagoge, waar men eenmaal met negen man stond. Eén te min voor het gezamenlijk gebed. Toen verscheen een oude, waardige man. Die het gebed met hen verrichtte. En daarna weder zonder spoor verdween. Iedereen begrijpt, dat dit Abraham is geweest, de Vriend van God.

III.

De Joden in Hebron. Verleden jaar was er een voortdurend achteruitgaande bevolking. En die is er nog. Er zijn nog een vierhonderd zielen. Morgen gaat weer een groote, oude familie naar Amerika. Vandaag zagen wij hen voor 't laatst gaan door de stad en door het dal.

Wij hebben gelezen van een kewoetsah (coöperatieve arbeidersgroep) in Hebron. De Joodsche gemeente had haar oud grondbezit daarvoor gegeven. Men zou boomen planten. Maar het is niet gegaan. De kewoetsah is ontbonden met een verlies van, naar ik hoor, zeven of achthonderd Pond. De groep bestaat nu nog uit één echtpaar.

Het wegenwerk. De geheele weg wordt verbeterd van Jeruzalem, over Hebron naar Beroeba. Maar dit werk is in handen van eenen Arabier, die alleen met Arabieren werkt.

Er wordt ook een weg gelegd van Hebron over Bet-Jibrin en Deir Aban, waar men aansluit aan den weg Jeruzalem-Jaffa. Men krijgt dan vrijwel een rechten weg Jaffa-Hebron. Maar deze weg moet door de aangelegen dorpen worden gemaakt. Ieder dorp doet dan zijn deel, met steun van de Regeering.

Zoo gaat er geen nieuwe kracht uit van de Hebronner Joden. Integendeel. Als er geen hulp komt bij de vestiging van een ekonomisch sterke nieuwe bevolking, verdwijnen zij allen. En dan is het niet gemakkelijk er weder Joden in te krijgen. Gelijk wij zien aan Sechem. De Joden in Hebron zijn heel kleine kooplieden of schamel bedeelde wetgeleerden. De vermindering van het Amerikaanse liefdadigheidsgeld wordt hier geducht gevoeld. Het onderwijs is door de zorgen van den orthodoxen onderwijsraad wel verbeterd.

Met de Arabieren is de verhouding niet goed, niet slecht. De Joden van Hebron zijn arm en zwak. Ze dingen niet met de Arabieren mede. Ze doen niet. Ze leven niet. Ze sterven alle dagen éénen dag. Anders dan Jeruzalem, Jaffa, Haïfa. Daar is ook het anti-joodsche veel sterker.

Er is juist eene vergadering van den Raad der Hebronsche Joden om te beraadslagen over de verbetering van den toestand. Men wil een memorandum zenden aan dr. Weizmann en aan Sir Alfred Mond. En aandringen op de vestiging van nieuwe industrieën. Het land ligt vol wijngaarden rondom Hebron. Waarom geen mijnwerk en geen fabriek van druivenjam? Er

zijn groote olijfboomentuinen. Waarom geen olie-bereiding? En zeep. Zooals te Sechem. De Arabieren leven toch ook. En leven goed.

IV.

Nu wij toch twee mooie paarden hebben, die ook goed onder den man gaan, ga ik vanmorgen rijden door het tooverland van Hebron. Abdoel Salaäm, die waarschijnlijk omvangrijke koffieplannen heeft, verzekert mij, dat hij gaat bidden in de moskee. Maar Hadj Achmed zal medegaan. Wij zullen den grooten straatweg rijden tot de Moskobië. Dat is het bezit der Russen, waar men u nog den ouden eik van Abraham vertoont. Dan gaan wij links af, de Wâdi el Kûf in. Langs het dorp Bêt Iskâhil. Misschien het oude Eskol. En tot de bron van Kûf. Hadj Achmed is heel tevreden met dit plan. Ik zeg met dit mooie weer maar Hadj tegen hem. Al is misschien hij niet in Mekka geweest. Maar 't was zijn vader. 't Is toch familie. En voor mij zelven is het toch ook veel waardiger te rijden met eenen Hadj, dan met den zoon van eenen Hadj. Wie zijn Hadj schendt, schendt zijn aangezicht.

Natuurlijk is de weg niet zoo eenvoudig als wij in overmoed hebben gedacht. In de binnenlanden van Hebron verdwalen wij. Er komt een oogenblik, dat wij geen der vele wegen van dit land kunnen vinden op de kaart. En dat wij geen der vele wegen van de kaart kunnen vinden op het land. Wij staan stil en zoekend met de paarden stout. Gelukkig duurt de nood niet lang. Er komt een gendarme aangereden. Wij stelen zijn hart zonder moeite door hem „Boulies Effendi" te noemen. Dat is niet minder dan „Mijnheer Politie". Helaas is hij nieuw in deze buurt. Hij weet het ook niet. Maar omdat hij eenen vreemden Heer, die hem Boulies Effendi heeft genoemd, natuurlijk helpen moet, roept hij twee fellachen aan, die een eind verder aan den weg werken. „Ya Walad" roept hij. Let nu op. Een „walad" is een jongen. Maar ook wel een man, die niet oud genoeg is om sjeikh te worden genoemd. En niet deftig genoeg om effendi te heeten. Zoo zal het met het Hebreeuwsche woord na-ar ook wel zijn. Het kan niet zoo maar overal, gelijk de Staten Bijbel doet, door „jongen" worden vertaald. Zoo moet men héél voorzichtig zijn. Dit heb ik weder van dezen Boulies Effendi geleerd. De twee fellaghen, die hij ons

verschaft heeft, worden nu ondervraagd. Kennen zij de Wâdi el-Kûf? Kennen zij Bêt Iskâhil? Kennen zij de Bron van Kûf? Zij weten alles. En het is alles héél dichtbij. Een fellach zal u nooit zeggen, dat hij eenen weg niet weet. Zoudt gij niet denken, dat hij het u niet zeggen wil? Hij zal u ook nooit zeggen dat iets héél ver is. Waarom zal hij u ontmoedigen? Ik mag mij overigens in de stomme verbazing van mijne twee fellachen verheugen. Zij hebben nooit een Baedeker of een Cook gezien. Zijn hun ouders rijke lieden? Zij begrijpen dus niet, hoe ik alle plaatsen zóó precies bij namen ken. En toch niet weet waar zij zijn. „Hij loopt op een boek af", zegt de oudste tegen de jongste, luid-verbaasd.

Wij zijn nu gereden door het meest-verrukkende landschap van berg en dal. Wij zien achter de heuvelen een geel streepje: de duinen. Een grijs streepje de Middellandsche Zee. Wij zien Gods heelen hemel. Wij hooren de vogels daarin vallen en vergaan.

Natuurlijk komen wij veel te laat aan het goede middagmaal, dat de vrouw van Chaïm voor ons heeft toebereid. En dat de dochter van Chaïm voor ons opdoet. Maar er is toch nog iets bewaard. Ook voor Hadj Achmed.

Iedereen is dus „mabsoet". En wat kan men meer van de Eeuwigheid vragen?
Vanavond stormt het. Morgen staat er regen. Maar wij gaan morgen vroeg op rit. Naar eene stad, die ik u vanavond nog niet schrijven zal.

BERSEBA,

19 Januari 1921.

Allah heeft ons héél lief gehad. Wij zijn gekomen, waar wij heden komen wilden. En nu mag ik ook zeggen, dat het Berseba is geweest. En dat wij bijna den geheelen dag het mooiste, het allermooiste weer van Gods wereld hebben gehad.

Wij hebben dus Hebron en den goeden Chaïm verlaten. Het ochtendgebed in vrede gesproken. Waarheen zich keeren? Naar het Oosten? Of naar Jeruzalem, dat in het Noorden ligt? Naar Jeruzalem. Er komen nu zéér gewichtige oogenblikken. Er is de rekening, die moet worden betaald. Ik vind er de kopjes koffie op geboekt, die Abdoel Salaäm aan zijne vrienden heeft verstrekt. En twee glazen wijn, die Hadj Achmed zonder machtiging gedronken heeft. Weer een slechte Moslem! Hij heeft de paarden met den wagen al gebracht. En een nieuwe broek aangetrokken. Een mooie, wijde, die wij Sirwâl noemen. Gij weet natuurlijk allen, dat

onze vader Abraham de uitvinder daarvan is. Te voren droegen alle menschen een „Ihrâm", zooals de vrome pelgrims nu nog dragen, wanneer zij Mekka naderen. Maar Abraham vond deze kleeding niet mooi genoeg. Hij smeekte Allah een nieuw kleedingstuk. Dus daalde de Engel Gabriël neer en leerde Sara, de vrouw van Abraham, de mooie wijde broeken dragen. Ongelukkig was er een booze duivelin, en haar naam is Iblis, die de menschen verleidde tot het maken van de nauwe, goedkoope broeken. Die slechte Mohammedanen ook reeds dragen. Maar Hadj Achmed is niet van dezulken. En hij dankt er Allah voor.

Wij moeten ook onze namen in het vreemdelingenboek schrijven. Ook het doel van onze reis. Ik schrijf: „Bischoem el Hawa". En ik ben daar trotsch op.

Een andere wagen is een uur geleden vertrokken. „Wij halen ze wel in", zegt Abdoel Salaäm getroost. Hij heeft de paarden van dien anderen wagen gezien. Hij acht ze niet. De onzen daarentegen acht hij zeer.

II.

Van Hebron naar Berseba zullen wij dus door de Negeb rijden. Het Zuiderland, zooals meestal wordt vertaald. Ofschoon het Droge Land wellicht juister is. De Wâdi Khalîl windt er door tot Berseba. En wendt dan naar het Westen, om bij Gaza in de zee te breken. In den winter is er, spijt den naam, overvloed van water. In den zomer koren.
Oostwaarts komt de Negeb tot de Doode Zee. Westwaarts tot de vlakte van Gaza. Het is het Zuidelijke bolwerk voor het plateau van Juda, dat aangevallen moet worden of over Gaza, of door Moab heen over den Jordaan.
De voornaamste weg is de groote karavaanweg van Egypte, die Berseba met Hebron verbindt. Vroeger moet het land niet onvruchtbaar zijn geweest. Nu is het een van de harde en moeilijke streken van Palestina.
Wegen, buiten den grooten heerweg, zien wij weinig. Er is een weg naar Beit-Jibrin. Zooals overal in Palestina. Geen boerenhuizen; ieder midden in zijn landerijen, maar de menschen te zamen in héél enkele dorpen. Hun akkerland dikwijls héél ver vandaan. De lage bergen zijn met een kort heidegras begroeid. Lager, den

kant van Berseba op, worden de akkers bewerkt door zwervende stammen.
Maar er zijn plaatsen van verrukkende schoonheid. De heerweg in den oorlog aangelegd, wendt steile, hooge heuvelen op, breed geslingerd. Van boven af zien wij het dal, breed en edel, waar de weg doorheenwindt. Zoo twee of drie malen. Er strijken vluchten van mooie, kleine kwartels. Een arend wiekt. Langs héél den weg het leven, dat van dit land is. Er gaan de kameelen. Zwaar beladen met granen. Een enkele moeder heeft haar kleine kameeltje bij zich. Beladen ezeltjes gaan, driftig, maar toch wijs. Er zijn kudden van geiten en schapen. Met de kleine geitjes, en met de kleine lammeren.
Maar het is alles wel verlaten. Een land, dat nog op zijne duizenden wacht. Aan den grooten heerweg wordt gewerkt. Men laat rotsen stukspringen. Steenen worden kort en klein geslagen. Over den weg gespreid. En dan ingewalst. Het is héél slecht voor het heel goed zal worden. Zoo een weg heet in het Hebreeuwsch niet „dérèg", maar hij heet „keurisch". Dit wegwerk wordt niet door Joden gedaan. Het is in de hand van eenen Arabischen ondernemer. Hoopjes Arabieren zitten. Zij hakken en hoopen de steenen op.

III.

Wij houden halte in Dâheriya. Het eenige dorp, dat iets beteekent, aan den geheelen heerweg van Hebron naar Berseba. Verderop in de vlakte liggen nog een paar slechte nesten.
Dit Dâheriya is waarschijnlijk Debir, dat vroeger Kirjath Sefer heette. Waarvan Kaleb, de zoon van Jefunné zeide: „Wie Kirjath Sefer zal slaan, en nemen haar in, dien zal ik ook mijne dochter Achsa tot eene vrouw geven. Othniël nu, de zoon van Kenaz, den broeder van Kaleb, nam haar in; en hij gaf hem Achsa, zijne dochter, tot eene vrouw". (Josua, 15, 16-18). Kirjath-Sefer beteekent: Boekenstad. Misschien ook: Grensstad of Tolstad. Josua 15:49 zegt: „Kirjath Sanna, dat is Debir". Misschien een schrijffout. Uit Josua 11:21 blijkt, dat de stad in het gebergte lag. Een belangrijke stad van de Kanaïnieten. „De Koning van Debir", zegt Josua 12:13. Later was zij eene stad van de Priesters (21:15).
Wanneer Kirjath Sefer, Boekenstad beteekent, dan is de stad wel ganschelijk ontaard. Twee eerwaarde luilakken, die in het zonnetje naar ons toe komen wandelen, verzekeren ons, dat deze stad noch scholen, noch boeken kent. Natuurlijk kunnen zij niet lezen en schrijven.

Wat denken wij wel? Als wij twee piasters geven, zullen zij water laten halen. Zij zullen het natuurlijk zelf niet doen. Uit de bron, die aan den anderen kant van den weg in het gebergte ligt. Voor onze twee piasters laten zij ons door twee oude wijven vier geitenhuiden vol water brengen.

Wij vinden hier ook den wagen van onze bekenden, die een uur vóór ons van Hebron vertrokken zijn. Wij hebben ze ingehaald. Het waren ook geen achtenswaardige paarden. Toch werden ze nu door Abdoel Salaäm op groote schaal geprezen. Men kan toch ook inderdaad de paarden van eenen bekende maar niet zoo de waarheid in het gezicht zeggen.

Wij kampeeren nu heel samen aan den heuvel, waarop dit Dâheriya ligt. Onze bekenden zijn Mohammedanen. Hunne dames blijven dus in den wagen. Maar het mooie jongetje Moussa, dat van hen is, komt er uit. Het is een achtenswaardig jongetje. Met héél nette manieren. En met een keurig geperst fesje op. Hij kan ook lezen en schrijven. Hij mag snoepen van al het lekkers, dat de wijze Chaïm ons heeft medegegeven. Ook van den druivenkoek met amandelen, dien Abdoel Salaäm in den geurigen bazar van Hebron heeft gekocht.

IV.

En hij mag ook verder met ons mederijden. Want de wagen van onze bekenden is te vol. Dus zal hun zwarte knecht verder rijden met onzen zwarten knecht. En hun mooie jongetje Moussa zal verder rijden met ons.
Wij zijn den middag al voorbij. Het is ineens noordkoud geworden met een woedenden wind. Achter ons, boven Hebron, staat een strenge regen tusschen hemel en aarde. Maar vóór ons, waar de vlakte van Berseba schuilt, staat alles hel. Wij zijn weggereden in onzen wagen als in gevaarlijk varend schip. De zeilen hebben wij gesloten. Maar de regen is nog achter ons. En wij zullen wel droog in de vlakte komen. Abdoel Salaäm heeft zich gewikkeld in de witte, warme deken, die het mooie handwerk van Anatolië is.
Het jongetje Moussa, tusschen ons tweeën, is onder mijn deken gekropen. Hij spreekt nog een gesprekje met kleine, mooie woordjes. Als een levend boekje.
– Het is ineens héél koud, mijn Heer.
– Ja, Moussa. Min Allah.
– Ja, Heer. Alles is min Allah.
– In Berseba zal het warmer zijn.

– Ja, Heer. In Berseba is het altijd warmer dan in Khalil.
Het jongetje Moussa is ook ìngeslapen. Hij is héél moede van den uren durenden rit. Hij ademt zoo zachtjes onder de warme, wollen deken, dat ik niet bewegen wil. En dit is dan het mooiste van dezen Godsgezegenden dag. De zachtademende slaap van een jongetje Moussa, dat lezen en schrijven kan en naar zijn huis verlangt.

V.

Een paar uur voorbij Dâharië komen wij in de groote, zonnige vlakte. Nu is het volle geluk er weer. De wagen waait open. De wind is zacht. Op de vrije velden wordt nog geploegd. Met een ezel, met een paard. Met een roode koe. Of, héél dwaas, met een kameel met een langen hals. Dit land wordt bewerkt door zwervende Bedouïenen. Ze zaaien. Verlaten de plaats. Trekken er omheen rond. En tegen den oogsttijd komen zij terug om te oogsten. Ze wonen in tenten van zwarte geitenvellen.
Men zou zoo zeggen, dat er hier nog ruimte is voor duizenden en tienduizenden. Maar men

moet een eigen systeem invoeren, dat den weinigen regen, die hier valt, op goede wijze benut. De zoogenaamde „dug-farm", zooals die in de droge staten van Amerika gevonden wordt. Er moet hier in het district Berseba ongeveer vier millioen dunam land zijn, dat kan worden bebouwd. Welk een mogelijkheden!
Heel ver in de vlakte zien we witte huizen. En een moskee met haar minaret. Allah heeft ons liefgehad. Wij zijn te Berseba aangekomen. Ook het jongetje Moussa, dat lezen en schrijven kan, is thuis.

BERSEBA,

20 Januari.

Wij vinden hier dadelijk vrienden en bekenden. Den gouverneur, majoor Kenny Levick, kennen wij nog van het vorig jaar. Hij heeft nog altijd het mooie huis, waar vroeger de Turksche gouverneur heeft gewoond. En hij brandt er nu een lekker vuurtje. Over dag is het hier heerlijk heet. En 's avonds heerlijk koud. Dan kunnen wij het vuurtje goed gebruiken. Er zijn hier van ochtend tot avond groote temperatuurswisselingen. Jacob zeide tegen Laban: „Bij dag verteerde mij de hitte en bij nacht de vorst". (Genesis 31:40). Geen wonder, dat wij dat vuurtje waardeeren.

Wij kennen ook den onder-gouverneur, uit Hebron gekomen. Evenals den chef van de politie Nagib Effendi. Het is een mooie naam. Die de Verstandige beteekent. Wat kan ons hier gebeuren? Wij vinden er ook den jongsten zoon van Ben Jehoedah, die den mooien naam van Ehud voert. Hij is regeerings-ambtenaar voor

den landbouw in Palestina. Een blijde, open Zionistische jongen. O, Berseba is veel gemakkelijker dan Jeruzalem.

II.

Burgers van Berseba. De oude stad. Gebouwd door Abraham? (Genesis 21:22-32). Of Isaäk? (Genesis 26:26-33). Uit de eerste plaats zou men opmaken, dat de naam beteekent: „Wel der Zeven" of „Wel van den Eed". Misschien is de eerste naam een oude Kanaanitische, die later niet meer goed begrepen werd.
De zonen van Samuel waren er rechters (I Sam. 8:2). Elia vluchtte er heen voor de booze Izebel. (I Koningen 19:3). In den profetentijd moet het nog eene groote beteekenis hebben gehad: „Die daar zweren bij de schuld van Samaria en zeggen: zoo waarachtig als uw God van Dan leeft, en de weg van Berseba leeft" (Amos 8:14). De formule uit den tijd der Rechteren (20:1) „van Dan tot Berseba" heeft ons bij de laatste grensregeling nog kwaad gedaan. In den Koningentijd wordt het „van Geba af tot Berseba toe" (II Koningen 23:8) of „van Berseba af tot het gebergte van Efraïm toe" (II Kronieken 19:4). Na de

Babylonische ballingschap werd de stad weder door Joden bewoond (Nehemia 11:27). In den Romeinschen tijd was Berseba een groote plaats met een garnizoen. De kruisvaarders zijn zoo ver niet naar het Zuiden geweest. Zij hielden Bet. Jebrin voor Berseba. Nu is het een kleine stad in een groot district, met eenen knappen gouverneur.

III.

Wij komen hier ook onder dak. Er is wel geen hotel. Maar er is eene familie, die den meelmolen drijft, en ook betalende logées ontvangt. Hoe leeft men nu in de binnenlanden van Berseba? Het huis ontsnapt aan alle woordbeschrijving. Omdat ieder woord iets heeft van al het andere. En dit huis heeft niets van niets. Ik zou kunnen zeggen, dat het ééne verdieping heeft. En als ik nu eens zeide, dat het huis geene verdieping had? Dan zoudt gij denken, dat het huis heelemaal geen huis is. Maar 't is een huis aan de hoofdstraat van Berseba. Van buiten een muur van grove bouwblokken, met grauwe, ongevoegde kalk daartusschen. Men valt natuurlijk met de deur in huis. Die ééne kamer

door. En dan in den hof, waar nu vanavond een wonder-maneschijn bloeit.
Wij deelen de kamer met den compagnon van den molenaar. Er zijn eerlijk drie bedden. In mijn bed slaapt des daags de molenaarsknecht die overnacht werkt. Hoe dit Vrijdagnacht gaan moet, wanneer de molen niet maalt, zullen wij Vrijdagavond zien. De beddelakens zijn vroeger wit geweest. De kussens nooit. De molen maalt hier dag en nacht met een motor van zes paardenkrachten.
Des morgens krijgt men zijn ontbijt. Er is een tafel. Maar geen tafelkleed. Er zijn geene bordjes. Maar er is een jampot. Wij hebben vanmiddag zoete bloemkool gegeten. Gepeperde aardappelen met kip. De soep het laatst, omdat Berseba in Rusland ligt.

IV.

De Joden van Berseba. Er zijn nu een stuk of vijf families. De twee molenaars. Een kleeremaker. Een winkelier. Een sjochet, die ook in den molen werkt. Maar een Joodsche landbouwbevolking is noodig. Doch welk systeem? Joodsche koloniën met Arabischen arbeid? Of

coöperatieve arbeidersgroepen, de kewoetsoth? Beide stelsels hebben niet voldaan. Men spreekt nu veel van een tusschenvorm: coöperatieve koloniën. Met de deugden van de beide systemen. En zonder de ondeugden van één van hen.

Er is in Berseba een kewoetsah van drie arbeiders, die zich bezig houdt met boomenkweek. Een school voor Joodsche kinderen is er niet. De molenaar, wien het goed gaat, heeft zijn kinderen op school te Jaffa.

Het huis is hier de sociëteit van de Joden van Berseba. En ik schijf u dezen brief in de sociëteit in het huis, dat niets van niets heeft. Er is een reiziger in naaimachines gekomen. En een man, die alles weet. En alles spreekt behalve Hebreeuwsch. En die voortdurend luidkeels vraagt, wie ik ben. Maar waar ik bij ben, kan men hem de noodige informaties niet geven. En ik sta niet op. Nog lang niet. De chauffeur van den gouverneur komt ook eens binnenloopen. Een groote Joodsche jongen uit Rischon le Zion. Die van de ketwoetsah komen straks.

V.

Vandaag is de groote weekmarkt hier geweest. Dan komen de Bedoeïenen van uren ver te handelen. Zij heeten „Arabieren". Een naam, alleen voor de zwervende tentbewoners. Abdoel Salaäm zou zeer beleedigd zijn, wanneer gij hem een „Arab" zoudt noemen. Hij is een „Ibn-Arab", zoon van Arabië. Wie 't weet, zal zich niet vergissen. Wanneer wij op de markt verschijnen, is het tooneelstuk reeds begonnen. Er is een breed gelegen grasveld over lage heuvelen en lange dalen. Waar de groepen legeren en de menschen gaan. Er zijn mooie, waardige sjeikhs in lange gewaden, met fijne zijden hoofddoeken. En om het hoofd zware koorden van zilver en zwart, dat de zijden hoofddoeken niet wegwaaien. Er zijn arme Bedoeïenen van de woestijn. Er zijn eierenvrouwen, kippenvrouwen, geiten-, schapen- en lammeren-vrouwen. Zij gaan niet gesluierd. Van haar hoofddoek gaat een band naar beneden met een kapje over den neus. En twee breede zijbanden over de wangen. Daaraan hangen zilveren munten en gouden munten. Rijgsels van groene of roode kralen. Het rinkelt en rammelt wanneer zij gaan. Of bewogen zij in een driftig gesprek. Er zijn luie,

slimme kooplieden uit de stad, die geweven stoffen verkoopen, spiegeltjes en zeep. De handel is voor een deel nog ruilhandel. Een kerel schreeuwt: „ros-a-ros". En dat beteekent te Berseba: „maat voor maat". Hij geeft een maat gedroogde vijgen voor een maat vol fijne gerst. Er wordt ook tarwe verkocht. De kooper mag zijn maat zoo volmaken als hij maar kan. Er zijn kerels, die het vak van maatvullen speciaal verstaan. Ze schudden en builen tot de maat vol is. Met een kop erop, dat er geen korreltje meer bij kan. Daarmee maken ze hun loontje. De kooper is een effendi uit de stad. Hij kijkt stipt en begeerig toe, dat zijn mannetje de maat vult tot het uiterste. De verkooper is een groote Bedoeïen van de woestijn. Hij kijkt, groot staande, naar den effendi en naar het mannetje. En hij glimlacht.

Men kan hier petroleum koopen en bakolie. Ze wordt meegenomen in een zwart zakje van geitenhuid, dat met een koordje wordt dichtgedraaid. Er is ook een specerijen-veldje. Waar de verkoopers van de specerijen op hun hurken zitten achter hunne kleedjes met specerij. Het mikt er lekker en fel. Hier koopen zij ook tabaksbladeren voor hunne waterpijpen. Aan den hoek van het specerijen-veldje zit de man,

die mooie gouden en zilveren muntjes verkoopt, voor de vrouwen. Hij verkoopt ook gouden oorhangers, neusringen en armbanden.
Er zijn schapen met hunne lammeren. En geiten met hunne kleine geitjes. Ezeltjes, mooi en slim, staan klaar om te worden verkocht. Ook kameelen, groot en dom. Echte ezels. Vijf, zes mannen zitten gehurkt bij één kameel. Zij praten voorzichtig en wijs. Het duurt héél lang, want dit is een groote zaak. Moge Allah daarop zijn zegen geven.
Er zijn zeker een paar duizend spelers op dit groote tooneel. De regie is onberispelijk van beweging en kleur. Er is hier geen enkele drankwinkel. Zelfs geen gaarkeukentje. Blijkbaar is men wel héél matig. Men eet sinaasappels en Arabisch brood. En drinkt het water.

VI.

De heerlijke koude des avonds. En de maan, die de kou verzilvert. Wij zijn uitgereden over de landen van Berseba. Naar het Zuiden toe. Het land is hier nog goed bebouwd. De woestijn ligt uren verder. Al de marktgangers zijn uiteengegaan. Ieder naar zijn stam en naar zijn

tent. Er gaat geen enkel leven meer. Ook wij zijn stil. Ik ben vooruitgereden. Het paard gaat rustig en goed. Dit is het land waar onze eerste aartsvaders hunne tenten hebben gespannen. En hunne wallen hebben geslagen. Keeren hunne zonen weder?

Wij zijn héél ver gereden, in een grooten, veiligen droom. „Mijn Heer", zegt nu de zwarte knecht Achmed: „zie naar de sterren. Het is héél laat". Wij draven luid terug, door den nacht, die een dag is. Heel ver zien wij Berseba gebouwd met de moskee en de minaret. Langs den grooten tuin, waar de kewoetsah werkt. Langs de groote meelmalerij en de broodfabriek, die de Duitschers in den oorlogstijd hebben gebouwd. Hij staat nu vernield door Engelsche luchtbommen. Een groote spoorwagen staat waanzinnig op een dood, rustig spoor.

Wij rijden binnen. Het is lang na middernacht. Achmed ziet het in de sterren. De wijze paarden hebben den khan van zelf gevonden. Wij vinden ook ons deurtje. Twee deuren verder. Zonder moeite, want de molen maalt zonder rust. En legeren de Bedoeïenen, die wachten, uren, uren lang, tot hun mooie tarwe gemalen is.

BERSEBA,

21 Januari.

De Bloedraad. Maglez et Dimoen. Vrees niet. Men laat geen bloed stroomen, maar er wordt bloed gestild. Vandaag heb ik eene zitting bijgewoond van de Blood Fued Commission. De B.F.C., zooals wij hier met eene ongelooflijke familiariteit zeggen. Onder de Bedouïnen van Hebron en Berseba heerscht nog de bloedwraak. Ze leven nog volgens hun oude gewoonten. Veel ouder dan hun Mohammedanisme. En de Turksche Regeering heeft hen altijd ongemoeid gelaten. Wanneer iemand gedood werd of gewond, dan kan het recht van veete of van wederwonding worden afgekocht volgens vaste tarieven. Voor een geval van moord heet dat Dujet. Voor een geval van verwonding Qisâs. Het Turksche Wetboek van Strafrecht erkent deze rechten nog uitdrukkelijk. Hier kent men nog bloedwraak. Tegen den moordenaar zelven, en tegen zijne familie. Bijvoorbeeld: er is iemand in een twist gedood. De familiele-

den van den moordenaar vermoorden hem of één der zijnen. Daarmede kan de veete uit zijn. Een tegen één. Maar dikwijls wordt er wederwraak genomen. En zoo voort. En zoo voort. Vooral wanneer de beide families van verschillende stammen zijn. Dan gaan de veeten soms vijftig, tachtig, honderd jaar door. Zijn de beide families van éénzelfden stam, dan wordt nog wel eene verzoening tot stand gebracht. Vooral wanneer de moordenaar en de vermoorde van één familie zijn. Dikwijls verlaat de moordenaar met zijne bloedverwanten zijn stam. En zoekt bescherming bij een anderen sjeikh, die altijd bescherming verleent. De bloedwreker zal dan van zijn bloedwraak moeten afzien, wil hij niet dien sjeikh met zijn stam tegen zich opjagen. Er is nog een middel om een einde te maken aan de bloedwraak. Een zoon of andere mannelijke verwant van den vermoorde schaakt de dochter of andere verwant van den moordenaar. Daarmee is het uit. Vooral, wanneer uit het huwelijk een kind geboren wordt. Het omgekeerde, dat een man uit de familie van den moordenaar een meisje uit de familie van den vermoorde schaakt, is niet voldoende. Dat zou ook maar gemakkelijk zijn: eerst iemand vermoorden. En dan nog gratis eene vrouw op

den moord toe. Zulke gevallen van schaking worden dikwijls in elkander gezet door vrienden, die een einde willen maken aan de veete. Ook wel door de beide families zelven, die van de bloedwraak af willen zijn.

De Regeering heeft de bloedwraak streng verboden. Ze zal gewoon als moord worden gestraft. Voor de oude gevallen, die nog open staan, is de Bloedraad, de B.F.C. ingesteld. Het oudste geval is beslist in November 1919. Elke stam in het district van Berseba heeft een sjeikh mogen afvaardigen in deze B.F.C. Elke veertien dagen is er eene zitting, waarbij de gouverneur of een van zijn ambtenaren aanwezig is. Er zijn reeds honderdachttien gevallen geregeld. Nu bloedwraak toch streng verboden is, wil de familie, die het minst op zijn boekje heeft, geld hebben. De B.F.C. regelt de Dujet en de Qisâs naar vaste tarieven. De Dujet hangt af van rang en vermogen van beide partijen. Ook hoelang het geval geleden is. De Qisâs hangt af van den aard der verwonding of verminking. Naar vaste overgeleverde tarieven. Tweehonderd pond is al een hoog bedrag. De geheele familie draagt daaraan bij. Ook vrienden en bekenden doen dikwijls hun best om den rechthebbende te bewegen een deel van de schuld kwijt te schelden. Of

het gaat op afbetaling.
De gouverneur heeft mij uitgenoodigd, een zitting van zijn vredelievenden Bloedraad bij te wonen.

II.

Hij-zelf is voor zaken naar Jeruzalem. Nicolaï Effendi, een van zijne ambtenaren neemt waar. Als wij de zittingzaal binnenkomen. Er staat een tafel, mooi met een groen kleed, waarachter wij plaatsnemen. Daarnaast twee banken voor de zes rechters, allen groote sjeikhs. De beide partijen zitten natuurlijk op den grond. Er is nog een klein, aanmatigend klerkje, dat zijn mopneusje telkens ophaalt van verachting of van verkoudheid.
Ik overzie de schare. De rechters. Neen, deze rechters hebben zich niet vermomd met een zware toga en een bef. Zij dragen hun mooie nationale gewaden. De groote man naast mij is Ras el Belladië, Hoofd van den Gemeenteraad van Beeroeba. Dragen Nederlandsche rechters ook zoo mooie ondergewaden? Zoo een mooi zwart bovenkleed? Een roomgelen hoofddoek met zilveren koorden? Zijn er ook Nederland-

sche rechters, die niet kunnen lezen en schrijven en toch zoo statig en waardig spreken?
Er is ook de sjeikh der Terabin Arabieren. Of eigenlijk niet de sjeikh zelf. Want de sjeikh der Terabin Arabieren is héél oud, en héél blind. Zijn zoon neemt nu de zaken waar. Een groote jonge man. Een bruin, volmaakt gezicht. Donkere, brandende oogen. Een fijn, licht en toch warm en waterdicht gewaad van kemelshaar. Thuis gemaakt. Mooie roode puntschoenen. Een geweldig, krom zwaard in een zware, bewerkte scheede van zilver. Niemand mag hier wapens dragen. Maar de sjeikhs hebben hunne mooie, groote zwaarden mogen behouden. Er is de sjeikh van de Goewelfe-Arabieren, die wonen naar den kant van Hebron. De sjeikh van de Tajaha's, die land bezetten op den weg naar Gaza. Die van de Azasme's rondom de stad. En de sjeikh der Adoellam-Arabieren ver weg. Of deze Arabieren misschien familie zijn van het Bijbelsche Adoelland? Het geographische hoofdstuk Josua 15:28 noemt Beroeba en idem: 35 noemt Adoellam als steden van Juda naar het Zuiden. In ieder geval is de sjeikh van deze Adoellam-Arabieren een waardige, oude sjeikh.

III.

De partijen. Zij zitten heel op den grond, en nederig. Gelijk dit partijen past. Die overigens samen heel wat op hun boekje hebben. Van de ééne familie zijn drie man gekomen. Alle drie woordvoerders. Straks zullen zij de vrijmoedigheid zóó ver drijven, dat zij zullen opstaan. En staande hun heilige belangen verdedigen. Dan zal het klerkje, met de opgehaalde mopsneus, hun stompen in de ruggen geven. En zij zullen weder zitten op den grond, gelijk dit partijen past. Van de andere familie zijn er twee gekomen. Zij hebben het minste op hun boekje. Zij zullen dus niet betalen, maar nog een overschot ontvangen. Geen wonder, dat zij rustig kunnen blijven.

Het proces. Er wordt geëischt en geantwoord. Gerepliceerd, gedupliceerd. Door elkander. Zonder eind. De drie woordvoerders spreken. De rechters spreken. Met elkander. Door elkander. Tegen elkander.

Ten slotte wijst de wijze sjeikh van Berseba het vonnis. Een van de drie is begonnen. Zij hebben samen gedaan drie moorden tegen honderd pond zoengeld per moord. Is driehonderd pond. Daarbij komt dan nog voor dertig pond

wonden. Maakt driehonderd dertig. Daarentegen heeft de andere familie één moord gedaan, van honderd pond. En voor tachtig pond wonden toegebracht. Maakt honderdtachtig. Sinds ook te Berseba schulden door compensatie te niet gaan, moeten de drie honderdvijftig pond betalen aan de twee.
Tot zoover gaat het nog héél goed. Maar dan komt er een kink in het geding. De woordvoerder van de drie woordvoerders is opgestaan. Het klerkje heeft hem daarvoor natuurlijk een stomp gegeven. En hij hurkt weder. Wat is er? Van de familie der twee is de ergste niet verschenen. Waar hij is, weet men niet. Maar de woordvoerder beweert, dat hij heeft beweerd, dat hij geen geld wil hebben. Maar dat hij de veete wil voortzetten. „Heer", zegt de woordvoerder: „hoe zullen wij honderdvijftig pond betalen, en niet zeker zijn, dat de bloedwraak ophoudt? Wij willen betalen, wanneer ook de derde man zal teekenen, dat hij afziet van alle wraak". Een moeilijk geval. Er zijn twee sjeikhs, die beweren, dat dit „masboet" is. Maar andere sjeikhs beweren dat dit heelemaal niet masboet is. Een leelijke uitvlucht. Wat ik er van denk? Ik zeg, dat het masboet is van het standpunt der drie en niet masboet van het standpunt

der twee. „Juist", zegt de plaatsvervangende sjeikh der Terabin Arabieren: „dat is een héél waar woord". Maar hoe te beslissen? Waar is de derde man? Men dacht, bij de Arabieren van het Sinaï-district. Maar de gouverneur daarvan heeft geschreven, dat hij daar niet is. Maar denkelijk in het district Berseba zelf bij den waardigen, ouden sjeikh der Abdoellam Arabieren. „Heelemaal niet", zegt de waardige, oude sjeikh: „ik heb zijn voeten niet gezien".

De rechters en de gast krijgen nu een sterk kopje koffie. De partijen krijgen niets, omdat zij de partijen zijn. Daarna wordt er eene verklaring opgemaakt, dat de oude, waardige sjeikh der Abdoellam Arabieren niet weet, waar de derde man nu is. Hij kan niet schrijven, de oude, waardige sjeikh. Maar daartegenover staat, dat hij aan een zilveren kettinkje een mooi, gedreven, zegeltje draagt, dat onder de verklaring wordt afgedrukt.

In de hoofdzaak wordt geen beslissing gegeven. De drie behoeven de honderdvijftig pond voorloopig niet te betalen. De zaak wordt veertien dagen aangehouden. Men zal dan probeeren den onvindbare te vinden, wiens voeten de oude, waardige sjeikh der Adoellam Arabieren niet heeft gezien. De groote vraag, of de drie de

betaling kunnen uitstellen, tot de booze derde de verlangde verklaring heeft gegeven, die groote vraag blijft onbeslist. Over veertien dagen. Allah kariem! En misschien weet de gouverneur dan raad.

De partijen mogen nu, zonder stomp van het klerkje met het neusje, opstaan. En heengaan.

Ook ik neem afscheid van alle waardige sjeikhs van alle waardige Arabische stammen.

De plaatsvervangende sjeikh der Terabin-Arabieren noodigt uit tot een bezoek aan zijn tenten. En daar hij zijn koren brengt op onzen molen, en dus geacht wordt van goede familie te zijn, wordt deze uitnoodiging aangenomen.

BERSEBA,

21 Januari.

Wij zullen dus een bezoek gaan brengen bij sjeikh Chmed il Soefi, den waarnemenden chef van de Tarabin-Arabieren, die het groote gebied bezetten van Berseba naar de Egyptische woestijn. Gisteren is sjeikh Chmed in den molen gekomen, waar wij onderdak, Arabisch brood, soep en aardappelen hebben gevonden. Hij is het laatst gekomen. Maar wil toch het eerst malen. Was hij geen sjeikh, het ware een dwaasheid dit te verlangen. Nu hij een sjeikh is, wordt het hem toegestaan. Een ander moet dan maar wachten. Vele wachters liggen voor den molen in de straat onder den grooten maneschijn. Zij rooken vele cigaretjes. En zij knappen kleine, groene nootjes, die uit Damascus komen. De sjeikh is natuurlijk heel dankbaar, dat hij, die het laatst is gekomen, toch het eerst heeft mogen malen. Wij moeten hem beloven, dat wij zeker zullen komen. Hij drukt ons óók de hand. Niet zoo maar slordig en los-

jes, zooals wij dat doen. Neen. Worden de handmuizen stevig tegen elkander gedrukt. De eene duim om den ander geslagen. Elkander aanzien en vele goede woorden spreken.

II.

Wij zullen dus gaan. Niet als ruiters. Maar met den wagen. De zwarte Hadj Achmed, die héél vet en héél lui wordt. Hij zegt, dat hij ziek is. Als wij vragen: „welke ziekte?" Zegt hij: „ik ben koud". Te Berseba, overdag! Meyer, de molenaar, gaat mede. En Abdoel Salaäm. Hij heeft geen pijn in zijn voet, en hij behoeft ook niet te bidden, ofschoon het toch Vrijdag is. Dan heeft hij zeker een paard in de gedachten! Abdoel Salaäm kent in geheel Palestina de paarden, zooals wij in ons land de dichters kennen. Ja, beter. Wij komen een mooi, bruin paard tegen. „Familie van onzen „Jimmy", zegt Abdoel Salaäm: „ibnammoe", de-zoon-van-een-oom-van-vaders-zijde. Het paard van Hussein Effendi Aboe Derwisch is weder familie van een van onze twee paarden. Wij hopen ook een bezoek te brengen bij de moeder van Jimmy.
De paarden en den wagen hebben wij hier naast

den molen in de khan. Vele malen op een dag gaat Abdoel Salaäm naar de paarden kijken. Zij werken weinig. En zij eten veel. Bischoem al Hawa. Het is altijd héél druk in de khan, vooral op den marktdag. In het midden legeren de kameelen. Onder de afdakken staan de paarden. De koetsiers slapen in hunne wagens. Zij houden beurt om beurt de wacht. Want de dieven zijn overal. De mooie, verstandige ezeltjes staan overal. Zij krijgen weinig. En eten soms tersluiks uit de bakken van de paarden. Alle omstanders prijzen onze paarden. En wij prijzen alle paarden van alle omstanders. Het zou niet anders passen. Abdoel Salaäm vertelt, dat er iederen dag menschen in de khan komen, om zijn paarden te koopen. Maar hoe kan hij ze verkoopen? Hij is toch niet voor zaken uit! Maar voor het genoegen van zijn vriend.

III.

Het zou niet passen, dat wij zonder geschenken zouden komen bij den sjeikh Chmed il Soefi. Bij Pinchas, den winkelier, koopen wij dus mooie roode wafels, zoete bonbons, gekleurde bonbons, fijne ongebrande koffie en een half blik biscuits

van Huntley & Palmers. Samen wel voor drie-en-tachtig piasters. En dan rijden wij het vrije veld in. Woestijn is dit niet. Er is overal gezaaid. Maar schraal. De Arabieren hier bemesten niet. Als het niet regent, is alles verloren. Zij durven zooveel niet te wagen. Weinig werk. Weinig waag. Weinig winst. Meyer, de molenaar, weet den weg ongeveer. En de rest zullen wij wel vragen. De paarden draven over het vlakke land, waar zoo ver als wij kunnen zien, geen boom bestaat. In de verte lage heuvelen, waar de tenten moeten zijn van den grooten sjeikh.

Wij hebben gevraagd. Langs de bron. Over deze heuvelen. En daar zullen wij de herders van den stam vinden. Inderdaad. Waar het gras groeit staan de sloome kameelen te kauwen, en zij kauwen weer. Groote schapen gaan met hunne lammeren, en de geiten ook met hunne kleintjes. De herders van den stam blijken een stel schooiertjes te zijn. Bedekt met een ongelooflijke vereeniging van vodden en lompen. En daarover dan in eens een fijn-bewerkt lamsvelletje. Een heeft zijn haar in twee lange staartjes gevlochten. Wij geven den schooiertjes koekjes en bonbons. En vragen ze natuurlijk naar hunne vaders. Zij blijken zoontjes van sjeikhs te zijn. Zeker zullen zij ons gaarne den weg wijzen

naar de tenten. Meerijden hoeven zij niet. Zij houden ons wel bij. En krijgen weder koekjes en bonbons. Min Allah. De zorg voor de kameelen, geiten en schapen hebben zij aan schooiertjes van minderen rang overgedaan.

IV.

De tenten vallen nu wel tegen. Ik heb voor de Arabieren gedacht aan een tent als onze soldaten. En voor den sjeikh aan een konings- of keizerstent in het klein. Zonder bedenken heb ik ook gedacht aan den Joodschen Tabernakel. Kostbare geweven tapijten. Een mooie bonte droom. Maar de tent van den Sjeikh der Sjeikhen van Berseba, is niet meer dan een lang laag afdak. Van voren geheel open. Gebouwd van een dik, ondoordringbaar doek, dat de vrouwen maken van kameelenhaar. Wij worden ontvangen door sjeikh Chmed il Soefi en sjeikh Djadoeng il Soefi. Neven en zeer aanzienlijk. De eigenlijke groote sjeikh Hadj Achmad il Soefi is niet in de tenten. Hij woont aan den terugweg in een soort spelonk Mengorat Soefi, waar het in den winter warmer is. Wij zullen terugrijdend hem gaan bezoeken.

Er worden nu groote, mooie tapijten in de tent gebracht, om op te zitten. En zware, zachte kussens om op te leunen. Want de sjeikhs Chmed en Djadoeng zijn rijke, aanzienlijke menschen. Abdoel Salaäm heeft zijn schoenen al uit gedaan. Hij hurkt keurig met de groote teenen tegen elkander. Och, hoe stumperig hurk ik neder. En ik kan mijn teenen maar niet netjes tegen elkander krijgen. Rondom ons hurken alle bewoners. Waardige, mooie mannen. Met zwarte baarden. De vrouwen zien wij niet. Maar wij hooren, dat zij telkens achter ons komen kieren door den doek die de tent in tweeën verdeelt. Abdoel Salaäm heeft het héél druk met den sjeikh Djadoeng over onze paarden. Hij zweert, dat hij ze nooit verkoopen zal, omdat mijn hart dan breken zou. Sjeikh Djadoeng wil het eene paard gaarne hebben. „Goed" zegt Abdoel Salaäm, „als wij in Jeruzalem zijn". Ik voer een lang gesprek met sjeikh Chmed. Het is heel gemakkelijk een lang gesprek met den sjeikh Chmed te voeren. Meestal zegt men niets. De groote sjeikh rookt. Ik probeer mijn groote teenen tegen elkander te krijgen. Het gesprek is zóó:
„Kif ente?" (Hoe zijt gij?)
„Chamdillah, mabevet." (God zij geloofd, tevreden.)

Hierop past maar één antwoord. En dat is eenvoudig: „chamdillah".
Men kan dan weder héél lang zwijgen. Rooken. Zijn teenen tegen elkander aanleggen. En weer beginnen: „kif ente".

V.

Wij krijgen natuurlijk ook koffie. Er wordt een vuur gestookt van takken en van mest. De koffie wordt gebrand. En dan gestampt. Dat gaat mooi en plechtig door een man van minderen rang. Maar toch geen dienaar. Een zware vijzel en een zware stamper. Hij stampt een maat. En regelmatig slaat hij den koperen stamper tegen den koperen kant van den vijzel. Een muziek. Die verklinkt over al de wijde landen van Berseba. Allen hooren, dat er gasten zijn. En dat de koffie wordt gebrand en gestampt.
Als wij een fijntje koffie hebben gedronken, komen wij met onze geschenken: de koffie, de koekjes van Huntley & Palmers, de zoete bonbons, de gekleurde bonbons. Sjeikh Chmed neemt alles in beslag. Maar hij werpt ieder eerlijk zijn deel toe. Een meisje van drie jaar komt binnen om in haar rokje het deel te halen voor

de vrouwen. Zij is de dochter van sjeikh Chmed. En zij is verloofd met den zoon van sjeikh Djadoeng, die al zes jaar is. Over tien jaar gaan zij trouwen. Ik zou den kleinen bruidegom van zes jaar wel eens willen zien. Maar hij hoedt het klein vee zijns vaders héél ver van de tenten. Dus troost ik mij maar met de strengeltjes van het schooiertje, wiens vader een groote sjeikh was. Maar hij is jong gestorven. Meskien! Sjeikh Chmed is nu zijn beschermer. Hij kust hem met een groote teederheid op zijn donker kopje.

Sjeikh Chmed vertelt nu groote en belangrijke dingen. Hoe zéér zij den Mandoub il Kebir (gij zoudt eenvoudig zeggen Sir Herbert Samuel!) wel achten. Hoe mooie geschenken zij zijnen zoon gegeven hebben bij diens huwelijk. En dat hij, sjeikh Chmed, die mooie geschenken heeft mogen overhandigen. Alle omhurkers hooren dit verhaal met achting en aandacht aan. Allah is groot!

VI.

Op den terugweg rijden wij dus aan bij den Sjeikh der Sjeikhen van het geheele district

Berseba. In den tijd van de Turken was hij een gevreesd man. Hij had den titel van Pasja. Hij heeft Djemal Pasja afgeraden een aanval op het Kanaal te doen. En toen Djemal Pasja dit toch heeft gedaan, heeft hij gezegd: „Gij hebt geen verstand." Geen wonder, dat Abdoel Salaäm hem acht. Hij heet Achmed il Soefi. En daar hij in Mekka is geweest, noemen wij hem Hadj. Hij moet schatrijk zijn. Duizenden Dunam land. Veel schapen, geiten en kameelen. Wij vinden den ouden sjeikh in een groot hol, de Spelonk der Soefi's. Het hol is héél groot. En dient ook tot toevlucht van het vee. Verleden jaar, toen de sneeuw zelfs tot Berseba is gekomen, zijn alle Terabin-Arabieren in dit hol gevlucht. De sjeikh zit op een oud kameelenzadel. Hij rookt tabak uit een lange, rechte Arabische pijp. Met een mooien steenen kop. En zoo den heelen dag. Hij is een vriend van Abdoel Salaäms vader geweest. En zegt dus „mijn zoon". Als wij terugrijden zegt Abdoel Salaäm, dat hij dezen sjeikh volstrekt niet acht. Zóó rijk zijn. En dan wonen in een hol. Geen lekker eten. Geen mooie kleren! Een dwaas.

Vrijdagmiddag al, wanneer wij thuis komen. Wij zullen dan Sabbath over nog te Berseba blijven. En Zondag afrijden naar eene stad, die

ik u niet noemen wil, voor wij zijn aangekomen. Maar vóór de Sabbath begint moet ik nog een mooie briefkaart schrijven aan den kleinen zwarten Fouad, die ons heeft beloofd, dat hij altijd bedroefd zal zijn, zoolang wij weg zijn! Het adres op een briefkaart aan den kleinen, zwarten Fouad is zóó: „Van Berseba naar Jeruzalem. Aan den kleinen, zwarten Fouad, per adres Abdoel Salaäm Effendi, Birket Mamilla." Een goede Sabbath!

GAZA,

24 Januari.

Allah heeft ons weder lief gehad. Wij zijn veilig en goed te Gaza aangekomen, dat in het land der Philistijnen ligt. Maar de meeste Philistijnen wonen tegenwoordig te Jeruzalem. Den Sabbath te Berseba doorgebracht. O, als wij des middags thuiskomen, Vrijdag, van ons bezoek bij den grooten sjeikh Hadj Achmed il Soefi. Dat hij lang leve. Amen! Dan is het huis van Meyer, den molenaar, dat geen hôtel is – maar dat toch een hôtel is, zegt Abdoel Salaäm, glas, abadahn! Want men ontvangt er gasten en rekent er. Is dat dan geen hôtel? – dan is dat huis héél vol.

Er zijn twee rondreizende tandartsen uit Hebron aangekomen. Eén nog dik in het Jiddisch. Zij hebben al laten omroepen, dat zij aangekomen zijn. Zondag beginnen zij hun werk. Is dat afgeloopen, dan trekken zij verderop naar Gaza. Moge Allah hen liefhebben! Ook de kleeremaker is een rondreizende kleerenmaker met

standplaats te Hebron. Hij is nu met twee leerjongens gevestigd in een huiselijk holletje tegenover ons. De meester heeft velen, die Europeesch wenschen gekleed te gaan, de maat genomen. Hij heeft geknipt en gepast. Nu is hij naar Hebron teruggekeerd. De twee leerjongens blijven in hun holletje om af te werken. Zij repareeren ook. Netjes en goedkoop. Zij koken zelf op een grijzen vuurpot. Zij slapen daar ook. Ja, zij houden er nog een logé, een Sefardischen jongen van een jaar of achttien, een wees. Meskien, zegt Abdoel Salaäm dadelijk meewarig. De jongen is uit Hebron. Hij komt nu een stukje land verkoopen, dat hij te Berseba heeft liggen. En dan naar Amerika. Abdoel Salaäm heeft te zamen en in vereeniging met zijnen vader (meskien!) vele kopjes koffie gedronken. Geen wonder, dat de jongen Zondag met ons mee zal rijden, den weg van Gaza op, waar een kooper woont voor zijn land.

Er zijn ook vier genooten aangekomen uit Jaffa. Zij willen hier doodeenvoudig veertig of vijftig duizend dunam land koopen. Zij vertellen dit doodeenvoudig aan iedereen, wat natuurlijk doodeenvoudig een stommiteit is. De aanvoerder verzekert ons, dat hij twee millioen bezit. Helaas, blijken het Oostenrijksche kronen te

zijn. Wij hooren in den loop van den Sabbath, dat hij agronoom is, bouwondernemer en rabbijn. De eenige van het stel, die een aardigen indruk maakt, is een gedemobiliseerd soldaatje van het Joodsche Legioen. Maar die zal de dunams niet voor het opscheppen hebben.
Het spreekt van zelf, dat wij met ons zestienen aan tafel zitten. Tegen zulk eenen massa-aanval is de zilverkast van Meyer, den molenaar, natuurlijk niet bestand. Wij eten dus de soep in secties. Eerst de bovenhelft van de tafel. Dan worden de lepels omgespoeld in de waterkan. Dan eet de onderhelft. Vorken voor het vleesch zijn er genoeg. En twee messen is waarlijk niet weinig. Het is een feestelijk maal.

II.

Na eten gaat Abdoel Salaäm naar Daoud Effendi Chalil, die een ingewikkelde kwestie heeft over een paard met eenen sjeikh der Azazme-Arabieren. Zij zijn groote vrienden. Zij zitten uren lang over die moeilijke kwestie te praten en te peinzen. En het wordt hoe langer hoe moeilijker.
Ik ga een luchtje scheppen bij den gouverneur.

Hij eet geheel alleen. Hij heeft een vork, een lepel en een mes. Hij wordt bediend door een moorzwart Soedaneesje, dat héél gehoorzaam luistert naar den naam Selim. Hij is nog zwarter dan de kleine Fouad. Hij draagt een wit japonnetje met een rooden buikband. Van het jongetje is niet anders te zien dan een keurig gekapt kopje. De achterpootjes, waarop hij geruischloos rondgaat. En de voorpootjes, waarmede hij zijnen meester bedient.

De gouverneur is zéér belangstellend in het Zionisme. Zijn district is altijd, ook in de Paaschdagen, volkomen rustig geweest. Hij hoopt op een mooien, groten, Joodschen Jischoeb. Een rijk en bloeiend Berseba.

Van den gouverneur heengaan. Den kleinen, zwarten Selim groeten. En hooren: „Uw nacht zij gelukkig en gezegend, Heer". Heel Berseba, één breede straat, met zijstraatjes. Een paar duizend man. Het ligt alles zoo lief en stil in den hoogen, bloeienden maneschijn. Alleen in een enkel koffiehuisje een klein lichtje. Een lichtje ook in het huis, waar Nagib Effendi, de politieofficier alleen woont. Maar ik vind Nagib nu in een donkere emotie. Er is vanmiddag een moord gebeurd. Drie uren van Berseba af. Héél eenvoudig. Een paard. Een twist. Een moord. Maar

het enge is, dat de moordenaar een beruchte is. Hij heeft nog een moord op zijn geweten. Een kameel. Een dief. Een moord. Hij is gepakt en uit de gevangenis gevlucht. Hij heeft twee beste geweren. En leeft verschrikkelijk van roof. Nagib moet hem nu dood of levend binnenbrengen. De kerel heeft een paard. Nagib krijgt twaalf snelvarende kameelen. Elf politie-agenten. Twee troepen van zes. Om den kerel de wegen af te snijden. Maar hij heeft een voorsprong van uren. Hij zal wel probeeren naar het Zuiden te ontkomen. Misschien blijft hij in het district. Bij de Terabin en de Azazme-Arabieren zal hij niet durven komen. Maar verderop. Nagib vreest, dat hij dagenlang op den rit zal zijn. En den kerel niet opvangen zal. Maar als hij hem eens opving. Dood of levend. De gouverneur zal hem dan voordragen voor eersten luitenant. En hij zal het meisje kunnen trouwen, dat hij al zooveel jaren liefheeft. Een idylle te Berseba. Hij neemt eten mee voor een week. Zijn geweer. Munitie. Een schapenvacht. Hij kleedt zich als een Bedoeien met mantel en hoofddoek. Opdat de kerel hem niet van ver herkennen kan.

Wij gaan samen naar het bureau van de politie. De kameelen staan er in een lange, slome rij.

Eén tegen twaalf. Wij nemen afscheid. Nagib is niet somber meer. „Allah geleide u," zeg ik. En ik schrik. Twaalf tegen één. Twee moorden. Dief. Dood of levend binnenbrengen. De twaalf kameelen glijden weg in den toover van den maneschijn. Straks rijden zij uiteen. En schaken alle wegen af. Maar de kerel zal misschien ontsnappen. En wie weet, wanneer Nagib dan eerste luitenant zal zijn.

III.

Wij zullen afrijden. Achmed, de zwarte koetsier, heeft afscheid genomen van de luie dagen van Berseba. Abdoel Salaäm heeft nog een lang gesprek gehad met Daoud Effendi over dat paard. Zij hebben den vader, de moeder, en het geloof vervloekt van den sjeikh der Azazme-Arabieren. En verder moet men het nu aan Allah overlaten.
Wij rijden buiten de stad. Het vlakke land tot Gaza. Uren, uren ver. Waar wij geen dorp zullen zien. En geen stad. Alleen de tenthutten van de zwervende Arabieren. Hunne kudden. Hun akkers, die zij ploegen met kameel, ezels of paard. Er is nu een spoorweg van Berseba naar Gaza.

Drie maal in de week een trein. De wagenweg, die nog wel de Sultansweg heet, is sinds den oorlog vervallen. De regens heeft er diepe, gemeene geulen in gebeten. In de lengte. In de breedte. Soms is de weg heelemaal weg. Dan rijden wij gehaast door 't akkerland. Abdoel Salaäm houdt hier zelf de teugels van het bewind. Hij is een van de beste ruiters en rijders van het land. Wij hadden eerst plan een bezoek te brengen bij de moeder van het mooie paard Jimmy. Maar zij woont toch wel heel ver. En wij weten ook niet zeker of zij wel thuis is. Dus rijden wij maar goed getroost verder over dit leege land, dat naar zijn nieuwe bewoners schijnt te schreeuwen. In het geheele district van Berseba wonen goed een dertigduizend man. Wagenverkeer is er niet. Wij komen kameelen tegen met brandhout. En mooie, stipt-stappende ezeltjes. Zij dragen de zwarte potten, die de roem van Gaza zijn, in groote wijdmazen netten héél het land rond. Tot achter Tiberias. Bij de bron van Aboe Ir-Gaïk nemen wij afscheid van den Sefardischen jongen, die met ons was medegereden. Hij gaat zijn land verkoopen en dan naar Amerika. Nagib Effendi was nog niet tehuis, toen wij wegreden.

Wij rijden door een wadi. En nog door een

wadi. Er zijn hier vele wadis. Maar in den zomer zijn zij volkomen droog. Het is nu wel regentijd. Maar 't heeft toch in een dag of tien niet geregend. Alles is weer droog. Met hier en daar een plas. Waar een kudde schapen wordt gedrenkt. Of een Bedoeien uitrust met zijn paard. Het land heeft regen noodig. Maar als Allah wil, zal de regen spoedig komen. Allah heeft den kouden zeewind al gezonden. Ik heb mij alweer gewikkeld in de warme wollen deken van Abdoel Salaäm, het mooie handwerk van Anatolië. De herdersjongens langs den weg bibberen in hunne kleeren. Zij slaan de schapenhuiden om zich heen. De kleine lammetjes, die nu veel geboren worden, zoeken de melk van hunne moeders.

Wij zijn het district van Berseba al uit. Gaza is ook maar wijd vertolkt. Maar 't land is er beter. Vlak, al zijn er plotselinge heuvelen. Het is goed bebouwd. De eerste gerst waast al groen over de grijze, zwarte akkers. In vredestijd voerde Gaza voor drie millioen gulden per jaar uit aan gerst. Naar Engeland. Voor bier.

Abdoel Salaäm vaart uit over de domheid van deze Arabieren. Waarom ploegen zij dit vlakke land, en zonder steenen, niet met de stoomploeg, in plaats van met hun domme kameelen.

En hun ezeltjes? De Joden moeten maar komen, en het hun leeren. „Ik zeg u", beweert Abdoel Salaäm in een opgetogen opwinding, die zelden de zijne is: „als al dit land van de Joden was, dan zou het paardenvoer niet meer kosten dan één piaster de rotel. En wij zouden allen gelukkig zijn. Bij mijn geloof".

Het is al laat in den middag, wanneer wij rijden langs het grafteeken van acht Engelsche officieren. Gaza is de sterkste militaire positie van geheel Zuid-Palestina. En de Engelschen hebben er hard voor moeten vechten. Wij rijden door geheele stelsels van loopgraven, die zich eindeloos ver wegwinden in de velden. Er liggen nog groote gave bommen.

Het is vijf uur. Wij zijn meer dan zes uren in de wagen. De zon, die wit was, is rood geworden. De rijke vlakte van Gaza. Tuinen met hun cactus-hagen. Vijgenboomen en druiventuinen. Ineens achter duinen de zee. En de zon, groot en rood, boven de zee. De schemering. Een korte schemering. Dan achter ons, hoog en goud, de volle maan. Morgen is het vijftien dagen in Schebath, nieuwjaarsdag voor de boomen, als de zon weer macht krijgt.

Een leemen voorstad. Een moskee. Tuinen en huizen. Gaza. Allah heeft ons weder liefgehad.

GAZA,

25 Januari.

Wie met een wagen en twee paarden te Gaza, of elders, aankomt, die zoekt zich eerst een khan. En daarna een hôtel. Een khan is geen herberg, ofschoon de koetsiers er slapen. Het is ook geen stal. Ofschoon er paarden, kameelen en ezels zijn. Een khan is eenvoudig een khan. Gij moet dat dan maar komen zien. Een khan zonder dorp is denkbaar. Maar een dorp zonder khan niet. In Gaza zijn er verscheidene. In Jaffa zijn er, volgens Hadj Achmed, honderd. Dat is: drie of vier.

Wanneer wij de leemen voorstad van Gaza zijn doorgereden, vinden wij een jongetje, dat ons zonder omwegen naar de beste khan van Gaza brengt. Hij blijkt een eigen neefje van den eigenaar te zijn. De poort van de khan is al gesloten. Want de zon is onder. En de dieven zijn overal. Moge Allah hen vloeken. Moge hij ook de ouders van de dieven vloeken. Wij worden natuurlijk in de khan van Gaza met veel beleefd-

heden ontvangen. Een chawadja en een effendi, die van Berseba komen met zoo een mooi eigen rijtuig en met twee zoo mooie paarden. Er is ook een zwarte knecht. Dat ziet men toch niet alle dag. En de zwarte knecht is nog wel een Hadj.
Toch moet de eigenaar van de khan van Gaza niet denken, dat hij Abdoel Salaäm bedriegen zal met den prijs van het paardenvoer. Bij mijn geloof niet! Ya Salaäm! Eer dat gelukt!

II.

De paarden vóór de menschen. De herberg na de khan. Wij vinden hier een Joodsch hôtel. Het heeft twee kamers met zeven bedden. Zoolang het getal van de reizigers beneden vier blijft, slapen wij in een kamer. De hôtelhouder met vrouw en vijf kinderen in de andere. Wanneer beide kamers met reizigers bezet zijn, slaapt de familie buiten onder een afdak. Allah zegene hen! Zij zijn twee jaar geleden uit Bessarabië hier in 't land gekomen. En sinds eenige maanden te Gaza. De moeder kookt. De oudste dochter dient de tafel. De vader is vader. En de twee oudste jongens zijn schat-

ten. Zij heeten Josef en Benjamin. De een is elf en de ander is twaalf. Zij zijn dolgelukkig, dat er gasten met twee paarden zijn aangekomen. Zij zien dadelijk, dat Abdoel Salaäm hun niet zal toestaan te rijden op de paarden. Ook zien zij dadelijk, dat ik het hun wel zal toestaan. Zij zien ook, dat Abdoel Salaäm de eigenaar is. Maar dat het gebeuren zal, wanneer ik het wil. 's Avonds is het natuurlijk te laat om naar de khan te gaan.

Maar vanochtend zijn wij er geweest. Josef en Benjamin zien dadelijk, dat dit prachtige paarden zijn. Hun vader was een vrije boer in Bessarabië. Zij hebben daar zelven paarden gehad. En zij herkennen, in een groote beweging, het mooiste van onze twee paarden. Uit Jaffa, waar zij hebben gewoond. Hadj Achmed is met het hooge bezoek maar matig ingenomen. Hij verklaart, dat hij veel te ziek is, om twee paarden te zadelen. Maar de twee Joodsche jongens lachen hem uit. Zij hebben geen zadel noodig, geen teugel en geen toom. Zij nemen de paarden. Zij rijden heen. Ik zie het met een groote ontroering. Hadj Achmed vervloekt hun geloof.

III.

Gaza was een van de vijf Philistijnsche steden. De andere Askalon, Ashdod, Ekron en Gath. Askalon aan de zee. De andere aan den grooten Egyptischen karavaanweg. Ook het nieuwe Gaza ligt een half uur van de zee af. Men zegt, dat de Philistijnen evenals de Joden uit Egypte zijn gekomen. Maar wij woonden veel gevaarlijker aan den grooten oorlogsweg tusschen Egypte en Assyrië. Wij woonden in de heuvelen van Juda. Over en weer hebben wij met elkander gevochten: Simson, Saul, David. Soms lagen wij onder. En legerden de Philistijnen bij Michmasch. En bij Jizreël. Zij kwamen soms tot bij Jeruzalem. Daarentegen versloeg koning Hizkia de Philistijnen tot bij Gaza.

Anders is de verhouding tusschen de twee volken in den tijd der profeten. Zij profeteeren over de Philistijnsche steden, niet in vreugde over den val van vijanden. Maar te zamen als zij profeteeren over de steden van Israël. Bijvoorbeeld: Jeremia, geheele hoofdstuk 47. Zefanja, hoofdstuk 2. Zacharja, hoofdstuk 9. Zij voorspellen eene verwoesting. Niet door Israël. Maar door Egypte en door Assur.

Weer verandert de verhouding in den tijd van

de Maccabeeën. De Philistijnen zijn onder de macht van de Grieken gekomen. De Maccabeeën, vijanden van het Syrische Hellenisme, zijn het ook van de Philistijnen.

IV.

Terwijl de mooie, stoute, joodsche jongetjes zijn weggereden op onze paarden; terwijl Abdoel Salaäm de markt bezoekt en de vele koffiehuisjes, die der markt zijn, denk ik over al deze vergane tijden. Gaza ligt stil en verneveld op zijn heuvelen. De woestijnhaven van Egypte. Zooals Damascus van Assyrië. Bij Gaza was altijd overvloed van water. Vijftien bronnen, die de vlakte drenken. Er waren breede wegen naar Egypte, Zuid-Arabië, Petra en Palmyra. Amos vervloekt Gaza, omdat zij de Joden als slaven naar Edom hebben verkocht (1:6). In den Griekschen tijd was Gaza de zuidelijke uitvoerhaven. Arco de noordelijke.
Voor ieder leger, dat van het zuiden komt, is het bezit van Gaza volstrekt noodig. De Engelschen moesten het tot elken prijs veroveren. De oude Pharao's veroverden het. En de Ptolomaën. Dan weder behoorde het tot Syrië.

Napoleon achtte Gaza onmisbaar voor iederen bezitter van de Nijldelta.
De stad heeft misschien nooit tot Israël gehoord. En in zooverre is de tegenwoordige grens voor ons niet slechter dan de historische. Het geographische hoofdstuk Josua 15:17 deelt Gaza toe aan den stam van Juda. Maar dat bewijst nog geen werkelijk bezit. Wel lezen wij (Rigteren 1:18), dat Juda innam Gaza, Askalon en Ekron. Maar die plaats is betwist. Gaza, genoemd in I Kronieken 7:28 is een ander Gaza, niet ver van Sechem. Salomo's macht kwam tot Gaza (I Koningen 4:24) evenals Hizkia (II Koningen 18:8). De Maccabeeën veroverden Ekron, Ashdod, Askalon en eindelijk ook Gaza. Dat verwoest werd. Pompejus veroverde de stad weder op de Joden. Het werd weder herbouwd, denkelijk dicht bij de zee. Caesar stond het aan Herodus af. Gij kunt dit alles bij Josephus nalezen. In de eerste eeuwen van deze jaartelling was de stad een belangrijk centrum van Grieksche cultuur. De Mohammedanen veroverden haar in het begin van hunne verre tochten. Mohammed's grootvader zou hier begraven zijn. In den tijd van de kruisvaarders was het en puinhoop. In het midden van de twaalfde eeuw bouwden zij er eene vesting. Tot Saladin in 1187 de stad

veroverde. Dan worden zijne tijden héél stil, tot Napoleon de stad veroverde. De Engelschen hebben met groote moeite en met veel tegenslagen de stad genomen. Als het morgen mooi weer is, zullen wij rijden, waar de slagvelden zijn geweest.

V.

De stad is in den oorlog zeer gehavend. In de hoofdstraat zijn geheele blokken huizen door bommen opengescheurd. Het Seraïl, een oud gebouw uit de dertiende eeuw, is zwaar beschadigd. Ook de groote Moskee, oorspronkelijk een Kerk uit de twaalfde eeuw, waarin veel mooi, oud materiaal verwerkt was. Er is nog bijna niets hersteld. De Bazar heeft niet veel te beteekenen. Donkere straatjes. En waar is de geur van het specerijen-straatje van Jeruzalem? De Bedoeïenen komen hier gaarne koopen. Liever dan in Hebron. Door heel Palestina brengen de kleine, stipte ezeltjes de zwarte en met rood beschilderde potten van Gaza. Er is een heel pottenbakkers-kwartier. Ze draaien hun kleien potten in duffe, doffe werkplaatsen. Ze worden gebakken in ouderwetsche ovens.

Zwart. En ze worden soms met ruw rood beschilderd. Ik koop een aardigen pot van dofzwart en goed rood voor twee shilling. Wat de pottenbakker heeft gevraagd. Het is zóó mooi en zóó goedkoop, dat ik het niet over mijn hart kan krijgen af te dingen. Ofschoon men hier nooit, maar dan ook absoluut nooit moet betalen, wat gevraagd wordt. Straks zullen de stoute Joodsche jongetjes Josef en Benjamin mij uitlachen. En zij zullen mij verzekeren, dat ik voor drie shillingen bekocht ben.

Dicht bij het Seraïl zie ik ook het graf van den sterken Simson. En dan de stad uit, van den zeekant af, waar de heuvel van Simson is. Gelijk geschreven staat (Rigteren 16:3): „Hij greep de deuren der stadspoort met de beide posten en nam ze weg met den grendelboom, en leide ze op zijne schouderen, en droeg ze opwaarts op de hoogte des bergs, die in het gezicht van Hebron is". Een héél mooi uitzicht van den heuvel. De oude karavaan-weg van Egypte. En ver weg de bergen, die tot Hebron zijn.

VI.

Tegen den middag. Naar het hôtelletje gaan, om te eten. Eerst eens kijken in de khan. Zijn de jongens al terug? „Vervloekt zij hun geloof," verzekert Hadj Achmed boos: „moge Allah hun de handen en de voeten breken... het zijn duivels. Maar, bij mijn geloof! Zij komen de khan niet meer in... Ja, Heer". Ik ben nu toch wel even ongerust. Ik ken onze paarden. Twee kleine jongens. En zonder zadel. Zonder tuig of toom. Maar een half uur later komen zij thuis. Ze hebben als dwazen gereden. De paarden zien er vreeselijk uit. Ze hebben ze aan de poort afgegeven. Want ze durven niet dicht bij Hadj Achmed komen.

Abdoel Salaäm en ik hebben gewed of wij de soep eerst of laatst zouden krijgen. Maar we krijgen heelemaal geen soep. Daarentegen mogen we een taaie kip vierendeelen. En we krijgen gepeperde aardappelen, die héél gepeperd zijn. Abdoel Salaäm is afgetrokken en stil. Dat beteekent iets met de paarden. Inderdaad, een politie-officier hier te Gaza, wil het groote paard ruilen voor een kleiner, dat beter bij het tweede paard van ons past. Maar hij wil geld toe hebben. Veel geld. Wel dertig pond. Zooveel

zal Abdoel Salaäm zeker niet geven. Hij heeft toch wel zin in den ruil. Dus begint hij alvast vreeselijk op het groote paard af te geven. Het eet zoo veel. Het is zoo lui. Het is zoo heel gauw moe. Zóó zal hij langzamerhand zich gereed maken voor den ruil.

Ik ben moe. Nagib Effendi is nog niet in Berseba terug. Ik weet het door de telefoon. Even daarna rusten wij beiden stil in onze kamer in ons hôtel in Gaza. Mijn hoofd is verward. „Mijn vriend," zegt Abdoel Salaäm héél rustig: „ik geloof, dat ik morgen het groote paard maar ruilen zal. Bij mijn geloof, ik heb er verdriet van gehad."

GAZA,

25 Januari.

Gisteren was het de vijftiende dag van de maand Schebath. Nieuwjaarsdag voor de Boomen. De zon begint dan weder op haar macht te komen. Voor den jongen joodschen jischoep hier is de vijftiende Schebath een nationale feestdag. Er worden optochten van schoolkinderen gehouden. Er worden boomen geplant. Verleden jaar waren wij met velen te Mootza bij Jeruzalem. Een groep van boomen geplant door generaal Bols, generaal Storrs, Oessiskin en Mr. Herbert Samuel. Er is veel gebeurd van jaar tot jaar. Sir Herbert Samuel. Wat zal het nieuwe boomenjaar ons aan groei en bloei geven? Dit jaar hebben wij het feest te Gaza gevierd. De Joodsche bevolking van Gaza bestaat uit nog geen tien familiën. De meesten zijn na den oorlog uit Rusland in het Land gekomen. En vaak nog maar enkele maanden hier.

Deze Nieuwjaarsdag is de eerste nieuwe jood-

sche feestdag, die in Gaza werd gevierd. Ook de school wordt ingewijd. Eén kamer. Eén onderwijzer. Veertien kinderen. Van alle mogelijke talen en geboorteplaatsen. En daar moet nu één joodsche bevolking van worden gemaakt. Er is één onderwijzer. Bovendien geeft een joodsche regeeringsambtenaar vrijwillig les in het Engelsch. En een ander in gymnastiek. Het onderwijs is een eisch, die zwaar op den jischoeb drukt. De Arabieren hebben daar zoo geen last van. Deze school staat weer onder den algemeenen onderwijsraad. De orthodoxe onderwijsraad heeft zich Gaza ook weer laten afnemen. Dat zijn de resultaten van de samenwerking. Het zal nog wel mooier worden. Er zijn twee niet-Joodsche kinderen op school. Een Italiaansch en een Armeensch. De verhouding tusschen de Arabieren en de Joden is tot dusver goed. Maar men moet zien, hoe het worden zal, wanneer de joodsche jischoeb in macht en in wil toeneemt.

Den feestdag hebben wij in de school heel aardig gevierd. De onderwijzer heeft toepasselijk gesproken. En de kinderen hebben toepasselijk gezwegen. Ze hebben heel aardige joodsche liederen gezongen. Ook het Italiaantje en de kleine Armeniër. Wij zijn gefotografeerd. Wij

hebben gegeten van de vruchten van ons Land. Gelijk dit op den vijftienden Schebath behoort. Sinaasappelen, mandarijnen, die hier Joessef Effendi heeten, vijgen en dadels. En ieder van de kinderen heeft in een mooien, zwarten pot van Gazasch aardewerk een stekje geplant. Een klein meisje het eerst, dat Tikvak, de Hoop, heet.

En, dit is nu weer typisch joodsch, er is dadelijk een collecte gehouden voor een schoolbibliotheek. Iedereen heeft gegeven. En niet weinig. Er is onder de eenvoudige menschen hier nog wel liefde en wil.

's Avonds heeft de maan geschenen, als een zon zoo vol, in het hofje van ons herbergje te Gaza.

II.

Er waren niet minder dan zes reizigers vannacht. O, er zijn in het leven van iederen hotelhouder van die zachte, bloeiende maannachten, waarin het aantal reizigers het aantal van zijn kinderen evenaart, ja, overtreft. Zoo een zeldzamen maannacht heeft de hotelhouder van Gaza, in het land der Philistijnen, beleefd. Dat zij met alle zeven onder het afdak buiten heb-

ben geslapen, begrijpt iedereen, die Gaza kent. Het heeft vannacht geregend, wat heel noodig is voor de gerst van Gaza. Maar onder het afdak is het droog en frisch.
Wij zullen vandaag naar het slagveld bij de Wadi Gaza rijden. Maar als ik in de khan kom kijken, vind ik Hadj Achmed in het mooiste humeur van de wereld. Hij heeft al héél vroeg de paarden gezadeld. En de stoute, joodsche, jongetjes Jozef en Benjamin, zijn als effendis op gezadelde paarden uitgereden. Want Hadj Achmed is een wijs man. Hij heeft vannacht in den mooien maneschijn overdacht, dat men meer baksjisj vangt met gezadelde paarden dan met azijn. Zijn vader was nog een veel wijzer man. Hij was héél zwart. En hij heette eenvoudig Jaäcoeb. Maar omdat hij zoo verregaand wijs was, werd hij bijgenaamd sjeikh Jaäcoeb. Hij was het erkende geestelijk hoofd van de Soedaneezen te Jeruzalem. De zoon van dezen wijzen sjeikh Jaäcoeb verzekert mij, dat Jozef en Benjamin héél aardige kinderen zijn. Hij heeft hun daarom de paarden ook gaarne gegeven. Als zij vanmiddag willen, mogen zij gerust nog eens rijden. Het is niet goed voor paarden zoo veel te eten en zoo weinig te werken. Iedereen begrijpt, dat deze nieuwe wijsheid wordt beloond met een pakje sigaretten.

III.

De heeren Jozef en Benjamin, gebroeders, verwaardigden zich tegen tienen de paarden binnen te brengen. Achmed vervloekt hun vader, hun moeder en hun geloof. Hij zweert, dat wij, zoolang hij daar is, geen voet meer in de khan zullen zetten.

En dan rijden wij af. Wij rijden langs de werkplaatsen van de pottenbakkers. En langs de werkplaatsen, waar de fijne melkzeven worden gemaakt. Mooi handwerk. Men maakt hier ook grove zeven van kameelenhuid, die met een klein handmesje aan smalle reepen wordt gesneden en dan gevlochten. Wij zien ook de blauwververij. Gelukkig, dat al dit handwerk spoedig verdwijnen zal. En wij mooie, groote fabrieken zullen krijgen.

De rijweg voert heel vreedzaam over het kerkhof heen. En dan door de vruchtbare vlakte van Gaza. Overal is de goede geest aan het opkomen. Er is hier zwaar gevochten. Heel ver zien wij de zee, waar de Engelsche monitors hebben gelegen. Abdoel Salaäm is hier officiertolk geweest. Ik vraag, hoeveel hij toen wel verdiend heeft. Hij grijnst boos: „vraag, wat het mij gekost heeft". Hij veracht Djemal Pasja.

Maar hij vereert Von Kress, den Duitschen opperbevelhebber.
Wij nemen eenen ouden man op, die op weg is naar Khan-Jûnûs. Abdoel Salaäm is héél verheugd den ouden man mede te nemen. Zeker zal Allah hem daarvoor zegenen. En naast Hadj Achmed is toch een plaats leeg. Bovendien is Jimmy, een van de paarden thuis, in dit Khan-Jûnûs geboren. En zijn moeder woont er nog. Abdoel Salaäm vraagt heel belangstellend naar het welvaren van de oude vrouw. „Zij maakt het goed", verzekert ons de oude man, „maar zij begint oud te worden".
„Ja", zegt Abdoel Salaäm: „maar zij zal ook niet ver van de twintig af zijn". Zij spreken over de paarden, zooals wij over de menschen spreken.

IV.

Wij zijn nu op het slagveld gekomen. Er liggen nog de loopgraven. Bij de spoorwegbrug neemt de oude man afscheid. Hij loopt verder naar Khan-Jûnûs, waar de moeder van Jimmy woont. En dat al aardig dicht bij de Egyptische grens ligt. Wij spannen de paarden uit. En zadelen. Abdoel Salaäm wijst de plaatsen. Hier, in dien

tuin, waar het vernielde landhuis staat, vestten de Turken. Daarginds is de heuvel van Muntâr, tachtig meter boven de zee, die de omgeving beheerscht. Wij rijden door de breede Wadi Gaza heen. Ofschoon regentijd, staat er geen water. Hier hebben de Engelschen gelegen. En lang. Gaza beteekent „de sterke". De eerste letter van den Hebreeuwschen naam is een Aïn. In het Arabisch een Raïn.

Einde Maart 1917 zijn de Engelschen den aanval op dit sterke Gaza begonnen. Ze wilden de stad bij verrassing nemen. Een klein gedeelte Engelschen wist in de stad te komen. Maar door de dalen en de Wadis van de Shephala wist Von Kress tijdig versterkingen aan te voeren. De Engelschen werden eruit geslagen en trokken terug tot de Wadi Gaza. Er is een héél groot soldatenkerkhof te Gaza. Tot einde Augustus bleef de positie bij Gaza stil. Toen werd Generaal Allenby in plaats van Generaal Murray tot opperbevelhebber benoemd. Einde October Gaza genomen.

Wij rijden nu getweeën op onze twee paarden over de slagvelden heen. Er is een blauwe hemel. Er is een zachte, zoele wind. Er is de weemoed, die ons nooit verlaat. Er is het ééne woord: voorbij, voorbij.

V.

Ik schrijf u dit des avonds met een kleine lamp gezeten. De maan, die nog vol is, legt zijn licht over den kleinen hof van dit kleine huis. Het is alles klein groot en geheimzinnig. Wij hebben de dagen in Gaza afgesloten, zooals men een weefwerk in Gaza afsluit. Vanmiddag zijn de heeren Jozef en Benjamin, gebroeders, in spijt van Achmed's eeden, toch weer in de khan gekomen. Zij hebben mij voor alle zekerheid medegenomen. Maar Hadj Achmed, de zoon van sjeikh Jaäcoeb (Allah zij zijn ziel genadig!) heeft geslapen. Dus hebben wij de paarden héél stil losgemaakt. En zij zijn weggereden. Toen heb ik hard geroepen: „Achmed, Achmed... de paarden... waar zijn de paarden. Bij mijn geloof, de paarden zijn gestolen." Iedereen heeft Hadj Achmed uitgelachen. Ook de blinde man (min Allah!), die in de poort van de khan zit. En wacht tot goede voorbijgangers hem een bete brood geven. Moge Allah alle goede voorbijgangers zegenen. Het is voorbij. Vanmiddag zijn vier reizigers vertrokken. Wij zijn weder twee alleen. En vannacht legeren de zeven hôtelhouders, klein en groot, weder binnen. Jozef en Benjamin zijn al naar bed. Zij hebben heel

lief afscheid genomen. Wanneer zullen wij weder komen? Zullen wij weder twee zoo mooie paarden medenemen?
Onze koffers staan al klaar. Wij zullen morgen, gelijk met den dag, opstaan. En naar een andere stad trekken. Die ik u nu nog niet noemen zal. En vraagt gij mij nu of wij „wabsoet" zijn? Dan past hierop slechts één antwoord: „Chamdîllah". Ja. Geloofd zij Allah! zijn wij nu zeer tevreden. Wij Ademen de Lucht in bij geheele dagen. En altijd mooi, zacht en zonnig weer. En dat midden in den regentijd. Allah is groot. Wij zijn tevreden.

MEDJDEL,

26 Januari.

Wanneer ik wakker word gemaakt in den nacht in het kamertje in het herbergje van Gaza, staan de twee jongens er, Josef en Benjamin. Zij zouden ons héél vroeg roepen. En zij hebben ons héél vroeg geroepen. Want al den tijd, dien wij noodig hebben voor het wasschen. Maar dat is niet veel. Wij worden onderweg al aardig vies. En den tijd, dien wij noodig hebben voor de gebeden en voor het eten zullen zij mogen spelen met de paarden. En zoo zal dit mij van Gaza bijblijven. Ook wel de pottenbakkerijen. De vlechterijen van grove en van fijne zeven. De vijf meisjes met de koppen van kroes, die 's morgens acht uur zaten te kaartspelen aan den openbaren weg. Maar meest de groote losgelaten vreugd van de twee joodsche jongens, wier vader een vrije boer in Bessarabië is geweest. Twee, drie dagen zijn zij als koningen geweest onder de schooljongens van Gaza zonder onderscheid van ras en geloof. Nu val-

len zij weder terug in de vaalheid van hun paardeloos bestaan. Maar zij verzekeren ons, dat zij deze paarden nooit, neen, nooit zullen vergeten. En ook ons zullen zij niet vergeten. Zoo heb ik Gaza lief om al hun lieve vreugd. Men heeft een stad soms lief voor minder.

II.

Wij zijn allen tevreden, wanneer wij afrijden. Ook de hôtelhouder. Toch moge Allah hem zegenen. En ook de beide jongens moge hij zegenen. De dag is nog vroeg. Het landvolk gaat naar de stad om te verkoopen. Zij hebben mooie kippetjes. Wit, zwart en bont. Zij hebben gerst voor zeven piaster min een kwart. Ja, voor zes piaster de rotel. Onze vriend, de bakker, staat aan den weg, en doet zijn koopen. Wij rijden langs het duizenden soldaten-kerkhof, dat zoo ligt met de glooiende heuvelen achter. En de wijde, rijke, vlakte voor. De vlakte van Gaza vruchtbaar: gerst, sinaasappelen, amandelen, druiven, abrikozen. Gaza heeft altijd alles het eerst. Hebron, dat hoog ligt, veel later. De boomen staan hier nu in vollen bloei. Vroeger was de vlakte ook schatrijk aan olijfboomen.

Maar de Turken hebben de boomen geveld voor aanleg van militaire spoorwegen.
Het is eigenlijk wel een groote overmoed geweest, deze luchtschepping midden in den grooten regentijd. Maar Allah heeft ons zóó liefgehad. Wij zijn er goed doorgekomen. Wij hooren, dat het verderop naar het Noorden geweldig geregend heeft, drie lange dagen lang. Het waait nu zacht en heerlijk: Wij snoepen bonbons uit de fabriek te Jaffa, waar de staking nog altijd voortduurt. Den weg naar Beth-Hanûn laten wij liggen voor wat hij is. Omdat wij niet op weg zijn naar Beth-Hanûn, maar naar Medjdel. De weg is hartbrekend. Abdoel-Salaäm weer met de teugels van het wagenbewind. En Hadj Achmed aan de rem, zonder welke een Palestinensische wagen nu eenmaal geen wagen is. Dorpen noch huizen, die wij zien. Er zijn de kudden van koeien, geiten en schapen. Allen met hun klein vee. En er zijn de herdertjes, die naar onzen wagen kijken. Hun kleeren waaien op den wind. Zij duiken weg in hunne schoudermantels van grijs en bruin gestreept. Wij rijden door een veld vol fijne viooltjes. Door een loopgraaf. Langs het dorp Burberah met mooie tuinen. En waar nu in den regentijd een groote vijver staat. Maar men heeft er veel last van zandstuivingen.

III.

De paarden hebben wel geloopen. Het is nog mooi in den morgen, wanneer wij te Medjdel aankomen. Wij rijden dadelijk door naar Askalon. 's Middags weder Medjdel.
De weg naar Askalon is een zware zandweg. Voor de paarden wel héél zwaar. En als wij dan op halfweg zijn gekomen, stijg ik uit. Abdoel Salaäm en Achmed zullen bij de paarden blijven. Zij zullen hun eten geven. En zij zullen zelve óók wat eten. Ik ga alleen door het land der Philistijnen naar Askalon. Een heerlijk land. Overal liggen de goede gaarden: sinaasappelen, citroenen. Boomen en boomen vol. De hooge palmen wuiven op den wind. Tegen den wind in loop ik de zee tegemoet. Er is een rijweg, waar ik in de schaduw verscholen een bron zie. Meisjes en vrouwen loopen af en aan, die groote zwarte kannen van Gaza op hun hoofd dragen. Al deze mooie tuinen behooren bij het kleine dorp Dschôra. Er wordt daar heel wat visch gevangen en die wordt op heel wat ezeltjes naar Jeruzalem gebracht.
Tusschen twee heuvelen ineens de open zee. Er staat een volle Westenwind. De golven breken hun reven. Het strand ligt breed en leeg. De

zee der Philistijnen. Zal het onze zee nu zijn? Van Dschôra door de oase terug en naar de ruïnen van Askalon. Er zijn nog heel enkele huizen. Maar verder ruïne, deze tweede stad van Philistijnsche pentapolis.
Askalon was een Egyptische vesting in den tijd van Ramzes II vóór de Philistijnen er kwamen. Misschien zijn die van Kreta te Askalon gekomen. Misschien uit Egypte. Van de groote vijf Philistijnsche steden: Gaza, Askalon, Ashdod, Ekron en Gath, lag alleen Askalon aan de zee (Jeremia 47:7). De andere lagen aan den grooten landweg van Egypte naar Syrië. „Verkondigt het niet te Gath, boodschapt het niet op de straten van Askalon", zóó beklaagt David Jonathans dood. (II Samuel 1:20). Het was altijd een groote, rijke stad. Minder anti-joodsch dan andere gehelleniseerde steden. En daarom ook door de Maccabeeën meer gespaard. Askalon was de eerste stad in Palestina, die onder Romeinsche bescherming stond. Eeuwen lang was zij een bloeistad van Grieksche cultuur. Vandaag is er de wind, de zon en de zee.
Herodes heeft de stad volgens Josephus zeer verfraaid. Er zijn pilaren gevonden uit Herodes' tijd. Benjamin van Tudela vermeldt twee Askalons. Eén aan de zee. Eén in het land. Waaruit

sommigen dan weer besluiten, dat het oude Philistijnsche Askalon toch niet aan de zee zou hebben gelegen. In den tijd van de kruistochten was Askalon een belangrijke haven. De stad lag in een halven cirkel van wallen met de zee als koorde. In den Zuidwesthoek lag een kleine haven. Van de oude vestingwerken zijn nog deelen te zien. De muren moeten wel een paar meter dik zijn geweest. Van boven den heuvel af, heeft men een goed gezicht op de plaats, waar eens de rijke stad stond. Ik bouw de stad weer op, terwijl de wind waait. En de zeeën breken. Zal de nieuwe tijd de oude stad weder opbouwen en tot bloei brengen? Zij ligt vernield in zoo een rijke buurt van gaarden. Er is een overvloed van zeldzaam goed water. En hoe ongelukkig gehavend leeft haar groote naam nu voort in den naam „schalotten", de fijne uiensoort, die zij in den ouden tijd reeds uitvoerde. (De Engelschen zijn er weder opgravingen begonnen. Voorloopig met succes.)

IV.

Ik ben heel lang weggebleven. Abdoel Salaäm heeft lang gewacht. Toen is hij ongerust gewor-

den. En hij heeft Achmed uitgestuurd om mij te zoeken. Nu moeten wij weder wachten tot Achmed terug is. Maar als wij dan weder alle drie bij elkander zijn en ook de paarden goed zijn uitgerust, dan rijden wij den zandweg, die nu daalt, naar Medjdel, dat sommigen houden voor Migdal God, genoemd in Josua 15:3, 7.
Het is een groot dorp. Een kleine vijfduizend menschen. Met een postkantoor. Een ondergouverneur. Een station aan den spoorweg Gaza-Ludd. Een groote meelmolen, die vroeger door een Duitscher gedreven werd. Een bedrijf veel in handen van Duitschers. Nu misschien een goed bedrijf voor Joden. Het eischt nogal wat technische kennis. Er is een mooie moskee, waarin veel oude steenen verwerkt zijn. Er is een mooie minaret.
Medjdel is vooral bekend door zijn groote weverijen. Hier wordt de sterke stof geweven, waarvan de fellachen-vrouwen haar japonnen maken. Lange banen, dertig centimeter breed. Of breedere van veertig of acht en veertig. Ze zijn zwart met aan de kanten rood, blauw of groen. Twee banen worden aan elkander genaaid. En zoo verwerkt. Dan dragen de dames der fellachen zwarte japonnen met streepen van rood, groen of blauw in de lengte.

Wij zien een groote spinnerij, meters, meters lang, heel vredig in de buitenlucht op het kerkhof. De koeien grazen er. En de herdertjes van de koeien spelen er. De weverijen zijn letterlijk overal. In alle huizen. In alle hoekjes. In alle holletjes. Het is hier alles nog handwerk. De meester van een van de mooiste weverijen, waar wel drie man werken, verzekert ons, dat hij in zijn magazijn op de markt nog heel wat mooiere stoffen heeft. Hij gaat ons plechtig voor. En de geheele straatjeugd volgt ons. Wat hier nog iets anders is dan schooljeugd. Ook de politieagent van Medjdel wandelt mee. Hij is nog heel jong. Af en toe slaat hij de straatjeugd uiteen. Het magazijn-aan-de-markt van den voortreffelijken wever van Medjdel blijkt een open winkeltje te wezen, dat door des wevers zoon gedreven wordt. Bijgestaan door groot en klein nemen wij de stoffen in oogenschouw. Abdoel Salaäm koopt voor het ongedienstige dienstmeisje Amni mooie groen-zwart-roode banen voor een japon. Moge zij het loonen! Ik koop breede banen met zijde doorgeweven. Heel mooi en heel gaaf gedaan. Ik vind ook een prachtigen doek van rood met wit. Dan nog een tafeldoek van zacht rood. En ook zoo een van heel zacht blauw. Die na ons komen zullen het wel met

fabrieks-arbeid moeten doen. Wij zijn tevreden. Ook de houder van het-magazijn-aan-de-markt is tevreden.
Wij wandelen dus terug, met den diender en de straatjeugd. Maar 't moet gezegd, dat allen, ook de diender, zich netjes gedragen.
Medjdel is een bloeiende marktplaats met een groot, vierkant marktplein. Wij willen vandaag nog rijden naar Esdûd, het oude Ashdod. En wij hebben nog veel te doen. Wij moeten nog sinaasappels koopen. En een kopje koffie drinken, waarop wij overigens onthaald worden door een kennis van een kennis van Abdoel Salaäm, wat om zoo te zeggen familie is. De jeugdige diender krijgt ook een kopje. Wederkeerig snoepen zij van onze bonbons. Iedereen acht ons. Wij hooren, dat het drie dagen lang vreeselijk geregend heeft. Is dan de weg naar Esdûd, dat vroeger Ashdod heette, nog wel goed? Er wordt ons verzekerd, dat de weg heel goed is. Als 't niet waar is, zullen wij het zelven wel zien. Waarom zou men ons verdrietige woorden zeggen?
Achmed heeft de paarden en den wagen nagekeken. Alles goed en gaaf. Daar rijden wij weer. Op weg naar Esdûd.

ESDUD,

26 Januari.

Men kan van de Philistijnen zeggen wat men wil. Dat zij Philistijnen waren. Dat zij uit Egypte zijn gekomen. Dat zij van Creta zijn gekomen. Maar men moet erkennen, dat hun land nu nog een vruchtbaar land is. Wij hebben te Gaza voor een paar dagen den Nieuwjaarsdag voor de boomen gevierd. En voor de ruwe hoogvlakte van Judea, waar Israël woonde, kan dat wel waar zijn. Maar hier hangen de boomen in de vele gaarden al vol citroenen. Vol sinaasappelen. Wij noemen dit getij nu „winter". Maar het is juist de beste tijd van 't jaar. Zacht en toch vruchtbaar. Heel den weg langs bouwen de gaarden. Zij zijn afgesloten met geweldige cactussen. Door en door gegroeid. Daar komt geen dief doorheen. En zij dragen nog goede vruchten. De zoogenaamde cactus-vijgen. Die zelf ook nog weer vol gemeene stekeltjes zitten. Men moet ze afsteken met een stok. En rollen in het zand voor men

ze aanpakken en schillen kan. Zelfs de jakhalzen, die hier wauwi heeten, hebben moeite door die cactushagen heen te komen.
Het landschap is hier boven alle woorden uit prachtig. Er is een wijde gaarde, waar verspreid de eeuwen-oude olijfboomen staan. De stammen lichtgrijs en gegroefd. Maar nog vol van leven. Er zijn hooge vijgenboomen, met een breede kroon van hun bladeren. Er is het fijne van een ets in de wereld. Er is het bewegen langs den weg van kameelen en ezeltjes. Al het groote vee heeft nu zijn kleinen. Maar men ziet geen steden. Geen dorpen bijna. Een land van weinig volk. Straks zal het land veranderen. En zullen wij geen gaarden meer zien. Maar grasland, bijna heideland. De schapen en de geiten zullen er gaan in gemengde kudden. De kleine herdertjes en de groote herders zullen rillen in hunne mantels, gestreept van grijs en bruin. Het is alles héél mooi. En soms zou men wel wenschen, dat het zoo blijven kon. Maar het is heel leeg van volk. Links ligt de weg naar het dorp Hamâmeh, dat Duif beteekent. Mooie tuinen. En in de buurt het graf van eenen heilige, dat jaarlijks door duizenden pelgrims vereerd wordt.

II.

Terwijl wij rijden denk ik weer over den gelukten overmoed van midden in den regentijd uit bischoem-el-hawa te gaan. Men moet vooral niet denken, dat men zoo iets met een huurkoetsier doen kan. Ten eerste zou hij het verdraaien. En ten tweede zoudt gij het niet overleven. Noch uw wagen, noch uw paard. Ja, wij zien, dat het geregend heeft! Waar de weg laag ligt, staat water. Een paar voet hoog. Geheele meren zijn geregend, die rimpelen en rillen in den middagwind. Als wij den spoorweg weder bereiken, wordt het vreselijk. Er zijn vele duikers. En vóór elken duiker is de weg gehavend. Wagenverkeer is er niet. Reizigers nemen den spoorweg. Goederen gaan per kameel. Abdoel Salaäm en Achmed zijn nu samen aan het werk. Eén rijdt. De ander bedient de rem. En spiedt den weg af. Soms is er geen mogelijkheid. Scheuren en beten overal. Dan moet Achmed er af. En zien, waar wij er door kunnen. En wij komen er door. Maar geen vreemde koetsier doet dat na. Dus hulde aan Abdoel Salaäm. En ook hulde aan Achmed, wiens vader uit Soedan is gekomen en die wegens zijn groote wijsheid sjeikh Jaäcoeb heette. Hij was portier bij de

Zusters van Zion. En alle Soedaneezen van Jeruzalem kusten zijn hand. Ya Salaäm!

III.

Maar dicht bij Esdûd krijgt de regen ons beet. Het is plotseling. Het is volkomen. De hemel was wit en blauw. De hemel is zwart. De wind grijpt den wagen aan als een schip. Wij sluiten de zeilen, die wapperen. Achmed wijkt van de voorbank naar de binnenbank. Wij zijn gereed. En de regen. Er is in de heele wereld niets dan deze regen. Hij staat zonder genade tusschen den hemel en de aarde. De wind waait hem door de zeilen heen. Wij rillen in onze regenjassen. De paarden zijn verslagen. Zij bewegen niet. Zij stroomen. Het stormt om den wagen als een zeestorm. Wij zullen omwaaien. Wij vergaan.

Maar na een half uur wordt het weder stil. Wij rijden op. Het water staat op den weg. Maar het meeste is toch weder meteen in den zandbodem verdwenen.

Wij naderen Esdûd. Er zijn weder de goede gaarden met hunne felle bescherming van cactussen. Er zijn de vijvers, die in den zomer op-

drogen en broeinesten van de muskieten zijn. Nu komen de geloovigen zich er wasschen en buigen zich weder in hunne gebeden. Ook herders en herderinnen komen er met hunne koeienkudden. Na den regen is de hemel in het Westen weder wit geworden. Het gaat naar den avond. Wij zijn moe.

IV.

Vroeger was er te Esdûd een groote molen, waarvan de eigenaar, een Duitscher, ook enkele gasten opnam. Wij vinden nog wel den grooten molen. Maar de Duitscher is er niet. Al zijn reeds vele Duitschers wedergekeerd. De molen wordt nu gedreven door een Mohammedaan, die Isaac Effendi heet. En niet thuis is. En de knecht, hoezeer hij ons ook acht, durft ons niet op te nemen. Natuurlijk ontstaat er te Esdûd, waar nooit een vreemde komt, een volksverzameling. Maar goed van aard. Iedereen wil ons ten minste één goeden raad geven. Misschien kunnen wij over Jibne Durân nog bereiken, dat wij Rehoboth noemen. Misschien kunnen wij Katra halen, het Joodsche Gederah, zes of zeven kilometer van Ekron af. Niet te verwarren met

Chedera, dat in het Noorden ligt. Maar men twijfelt. De regen heeft de wegen zóó stukgeslagen, dat het waanzin is in den nacht te rijden. Misschien kunnen we hier toch blijven. In de khan? Ja, er is een kamertje in de khan met twee bedden. Op één waarvan een Griek slaapt, bij wiens viesheid vergeleken onze viesheid de zuiverheid van een kinderziel is. De Griek verklaart zich bereid zijn bed voor dezen nacht aan mij af te staan. Ik sidder. Het is ver gekomen! Maar, bij mijn geloof! Isaac Effendi is thuisgekomen. Zal hij ons gastvrijheid verschaffen? Hij zegt, dat hij waarlijk geen plaats heeft, waarschijnlijk, omdat ik geen fez draag. Het wordt wanhopig. En de wind steekt weer op en zwaait met regen. Dus toch de khan? En toch de Griek? Maar Abdoel Salaäm is in dit land geboren. Hij herinnert zich, dat hij te Esdûd nog een kennis heeft, Moussa Effendi, den zoon van Daoud Effendi Chalil, zijn zoogbroeder. Waar woont Moussa Effendi? Het blijkt, dat Moussa Effendi bij den ongastvrijen molenaar woont. Maar op reis is. Doch nu treedt Abdoel Salaäm op. Wij hebben eenvoudig recht op de kamer van den zoon van zijnen zoogbroeder. En dat moet Isaac Effendi nu ook toegeven. Hij erkent zelfs ons recht op een tweede bed. „Ik heb véél

verstand", merkt Abdoel Salaäm op. En wie, die dit leest, durft hem tegenspreken? Nu wij eenmaal in zijn huis zijn, gedraagt Isaac Effendi zich gelijk dit een gastvrij gastheer betaamt. Hij snoept van onze olijven. Want Abdoel Salaäm reist niet zonder een goed olijvenpotje. Hij eet van onze eieren. Van ons wittebrood. Ook van onze bonbons, ofschoon zij misschien door onderkruipers zijn gemaakt. Een gul en hartelijk gastheer. Hij leent ook zijn knecht, die mij de stad zal laten zien.

V.

Ach, het arme Ashdod! Het is nu een dorp van enkel leemen huizen, waarbij zelfs de gedachte aan een menschwaardig hôtel in het niet verdwijnt. De straten zijn weggespoeld. Dit is een van de vijf groote Philistijnsche steden. De naam beteekent, evenals Gasa, „sterke stad". Zij had een citadel op een heuvel. En beheerschte het korte dal van de geheele streek. Zij was een station tusschen Gasa en Jaffa, aan den rijweg naar Ekron. Josua deelde de stad toe aan den stam van Juda, maar zij namen haar niet. De Philistijnen brachten er de veroverde Gods-ark

in den Tempel van Dagon (I Samuel 5.) Koning Uzzia slechtte de muren. (II Kron. 26:6.) De Assyriërs namen de stad in. (Jesaja 20:1.) De vrouwen van Ashdod vermengden zich met de Joden (Nehemia 13:23 en 24.) Jeremia, Amos, Zefanja en Zecharja profeteerden tegen de stad. Herodotus vermeldt, dat zij gedurende negen en twintig jaren door de Egyptenaren werd belegerd. Het langste bekende beleg van de wereld. In den tijd van de Makkabeeën werd de stad door de Joden genomen. Maar door Pompejus weder vrij gemaakt. Een uur van Esdûd af, ligt de oude haven van Ashdod, maar verzand. Er is nog een landingsplaats tusschen de riffen.

VI.

De molenaarsknecht heet Fouad. Maar hoe ver is dit modderdorp van Jeruzalem. En deze Fouad van ons zwarte knechtje Fouad, dat mij heeft beloofd, dat hij altijd bedroefd zal zijn, zoolang ik weg ben. En dat hij altijd aan mij denken zal.

Ik schrijf u dit nu gezeten in de kamer van Moussa Effendi, den tweeden zoon van Daoud Effendi Chalil Aboe Chalil, den zoogbroeder

van Abdoel Salaäm. Er brandt maar een heel klein Ashdodsch lampje. En er zijn drie ledikanten. Want de gulle, hartelijke, gastheer heeft ook zijn eigen ledikant laten binnenbrengen. De gastheer slaapt hier in 't land bij zijne gasten, opdat zij des nachts niet kunnen stelen noch kunnen bestolen worden. Abdoel Salaäm, wiens vele verstand wel moede moet zijn van dezen ingespannen dag, hoort: hij slaapt. Ook de gastheer slaapt. Het middelste ledikant is dan voor mij. Maar ik vrees het middelste ledikant met groote vreeze. Ofschoon het bed van den Griek in de khan...

Ik zal toch moeten besluiten. Er wacht ons morgen nog een goede rit. Eerlijk gezegd ben ik bang. Niet voor het geweer, dat daar aan den wand hangt. Een geweer, dat daar zoo open en bloot aan den wand hangt, is onschadelijk. Maar ik ben bang voor den zwarten karabies, die op de vensterbank staat. Bij Dagon, hoe komt een zwarte karabies te Esdûd, dat vroeger Ashdod heette. Als het vannacht eens spookte? Ik had niet het spookachtige vijfde hoofdstuk moeten lezen uit het eerste boek van Samuel. Wat is Ashdod vannacht stil. Ik zou nu een dubbel tarief willen geven voor een electrische tram. En ik zou dadelijk oploopen als de telefoon ging.

Maar hier is de kamer met de bedden drie. Er is de oude stad van Dagon, den vischgod. Er is de stilte. Geen regen. Geen wind. Morgen op weg naar de stad, die ik u gaarne noemen zal, zoodra wij daar zijn aangekomen. Het Arabische lampje van Isaac Effendi is leeggebrand. Ik heb besloten. Het tweede ledikant. En als de zwarte karabies vannacht gaat spoken, dan spook ik terug.

ASHDOD-ESDUD,

27 Januari.

Neen, de karabies heeft zich rustig gehouden in de stad, waar Dagon, de Vischgod, vroeger zoo duchtig heeft gespookt. Toch vraag ik de Eeuwigheid, hoe een zwarte bakerskarabies gekomen is te Ashdod, in het land der Philistijnen, dat thans Esdûd heet.

Het wakker worden in de kamer van onzen gullen gastheer Isaac Effendi. Zijn zwarte knecht komt binnen. Hij brengt ons koffie, thee en suiker. Wij van onzen kant geven cigaretten. En wij hooren, dat deze zwarte knecht Fouad heet. Juist als het zwarte knechtje te Jeruzalem. Maar ik geloof, dat de onze zwarter is. Wij zijn allen goed uitgerust. En juist in eene stemming om ieder zijn eigen Fouad het zwartst te vinden.

Denkt overigens niet, dat het wakker worden in de kamer van Isaac Effendi te Esdûd zóó eenvoudig is als bijvoorbeeld het wakker worden bij eenen Hollandschen vriend in een Hollandsch huis. Welk een moeilijke en waardige zegen-

beden vergezellen in het oude Ashdod deze schijnbaar eenvoudige taak: „wakker worden"! Uw gastheer rekt zich uit en zegt: „Uw dag zij gezegend". Hierop kan men van alles antwoorden. Maar men mag slechts antwoorden: „Uw dag zij gezegend en gelukkig". Op de hartelijke vraag van uwen gastheer: „Hoe zijt gij?", zou van alles kunnen passen. Maar te Ashdod en elders past alleen dit: „Allah zij geloofd! Tevreden". Uw gastheer zal hierop zeggen: „Allah zij geloofd!" Als hij iets anders zegt – maar hij zal (Allah zij geloofd!) niet iets anders zeggen – dan moogt gij hem gerust houden voor eenen dwaas, wiens ouders ook reeds dwazen zijn geweest.

Maar als ik dan door dit héél moeilijke wakkerworden ben héengekomen, hoe mooi is dan de morgen! Rondom het huis zijn heuvelen. En op de heuvelen waaiende en wuivende dadelpalmen, die men te Jeruzalem niet ziet. Een zachte, milde morgenzon. Een helderwitte en blauwe lucht, die van regen afstaat. De ochtendgebeden zijn zoo mooi en zoo nieuw, alsof God zelf er voor ons heeft geschreven.

De motormolen maalt. Isaac Effendi vertelt ons hoe duur de petroleum weer is. Alles moet per kameel (met wien wij reeds kennis hebben

gemaakt) worden aangevoerd van Gaza of van Jaffa. Want Ashdod ligt wel aan het spoor. Maar er is geen wagenweg van het station naar den molen, dan héél ver om.

II.

Wij gaan ook naar de weekmarkt, die des Donderdags te Ashdod gehouden wordt. Het geheele leemen dorp door. Straten zijn er nog niet. Zij worden vervangen door modderpoelen. Waar de zon schijnt is het nog erger. Daar is de modder half droog en grijpt de voeten vast. Wij zien twee leemen winkeltjes en een leemen koffiehuisje. Wij zien ook de kapperszaak en laten ons dus niet knippen. Daarentegen wenschen wij den kapper eenen gezegenden morgen toe. Wederkeerig wenscht hij ons eenen gelukkigen en gezegenden dag. En wij komen op de weekmarkt. Het tooneel is kleiner dan verleden week te Berseba. Maar het spel der Eeuwigheid is even goed verzorgd en even mooi. Een geheel veldje met specerijenkooplieden is hier niet. Maar er is er één met bonten, welriekenden voorraad. Er zijn óók kooplieden met het mooie weefwerk uit Medjdel,

waar wij gisteren waren. En wij koopen nog drie mooie, bonte doeken.
Er zijn ook slagers. Een heeft een fijn, vet schaap geslacht. Het hangt nu heel treurig aan een touw aan een boom. En het kijkt verbazend den dood in. Ook een kameel heeft het leven moeten laten. Hij doet tien piaster den rotel. Dat is twintig cent een pond. Het spijt ons voor den kameel. Doch daar hij wel herkauwt – en hoe! – maar niet den klauw verdeelt, zoo mogen wij hem niet eten.
Abdoel-Salaäm inmiddels vraagt precies naar den weg, dien wij vandaag zullen gaan. Wanneer wij dan ergens komen, is hij héél precies op de hoogte. En ik acht hem.
Onze gastheer heeft natuurlijk een proces met de erfgenamen van eenen sjeikh aan wien hij tachtig pond heeft geleend. Het is een heel ingewikkeld proces. Want het is niet zeker, dat de sjeikh dood is. Ook niet, dat mijn gastheer het geld werkelijk heeft geleend. Abdoel Salaäm heeft Isaac Effendi verzekerd, dat hij er niet op moet rekenen, dat hij het proces zonder mij winnen zal. Hij vraagt mij dus raad. En ik verzeker hem, dat hij zijn proces zeker winnen zal. Kan men tegenover zóóveel gastvrijheid anders doen?
Wij zien nu ook den tuin, zóó groot, dat wij aan

het einde den motormolen niet meer hooren. De grond moet wel goede grond zijn. Zóó rijk als deze tuin is. Er is een diepe put. Volgens onzen gastheer een oude. Met behulp van twee raderen en twee vrouwen wordt het water naar boven gewerkt. De amandelboomen bloeien. En ik begrijp in eens, hoe de bloeiende amandeltak in de joodsche geschriften zoo dikwijls voorkomt. Wij plukken uit dezen koelen, vochtigen tuin roode en witte ramenasjes voor ons ontbijt. En na het ontbijt rijden wij af, nadat wij de wederzijdsche zegenbeden tot ieders tevredenheid hebben gewisseld.

III.

Het is alles héél eenvoudig. Wij willen vandaag tot Jaffa komen. Maar de weg naar den weg van Jaffa leidt over een veld, waar na den regen moerassen staan. Isaac Effendi geeft ons dus een mannetje mee, die de booze plaatsen kent. Het blijkt. Op een héél booze plaats is de wagen vastgeloopen. Wij hebben de paarden geslagen, ongenadig. Zij hebben de plaats met hunne hoeven vertrapt. Alle herdertjes, die daar hunne kleine kudden hebben gehoed onder de heer-

lijkheid van Gods open hemel, zijn ons te hulp gekomen. Om elf uur staan wij er nog. Ashdod bouwt zoo mooi en zoo klein onder het groote des hemels. Wat moeten wij doen? Wij zenden het mannetje, dat alle booze plaatsen zoo goed kent, naar Ashdod terug om Philistijnsche hulptroepen te halen. Hij gaat. Hij blijft wel héél lang heen. Abdoel Salaäm is héél geduldig gebleven. Hij rookt cigaretjes, en hij twijfelt of wij dien dag Jaffa nog wel halen zullen. Het is zoo zacht, zoo mooi, zoo zonnig weer. Maar de wegen worden al slechter nu de modder hard opdroogt. En de Philistijnen komen niet. Zullen zij komen? Ja, de Philistijnen zijn gekomen. Zij hebben hunne sterke schouders onder onzen wagen gezet. En met een luid geschreeuw, want zonder dat gaat het niet, werden wij verlost.

Het is twaalf uur, wanneer wij weder komen op de mooie markt van Ashdod. Wij zijn twee minuten loopens van den molen af. Maar een rijweg tusschen het dorp en zijn markt is er niet. Het doode schaap hangt nog héél treurig aan zijn touw aan zijn boom. De kameel heeft betere zaken gemaakt. Wij ontmoeten op de markt ook onzen gastheer Isaac Effendi, die ons dringend uitnoodigt een kopje koffie te komen

drinken. Het is twee minuten loopen. Of vier uur rijden. Dus rijden wij maar liever door. Een mooie laan van cactussen. En de vlotte weg ligt voor ons. Wij nemen een afdoend afscheid van het mannetje, dat alle booze plaatsen zoo goed kent, mitsgaders van deszelfs Philistijnsche genooten. Zullen wij heden Jaffa nog halen? Zoo neen, – dan als het u belieft Rehoboth, dat Abdoel Salaäm natuurlijk Durân noemt. Of anders Rischon le Zion, dat Junara heet. Ook Wadi el Chanîn, het Rozendal, zou goed zijn. Maar Allah weet het!

IV.

Heeft Allah ons dan niet meer lief? De weg is goed geweest tot aan de spoorlijn bij het station Esdûd, dat natuurlijk ligt aan de lijn van Gaza naar Ludd. Maar dan is de weg ineens verdwenen. De geweldige regens, drie dagen lang, hebben hem afdoende medegevoerd. Er ruischt nu een breede wadi met een héél mooi en dichterlijk watervalletje. Het is alles zoo mooi en zoo bekoorlijk. Jammer, dat wij hier niet overnachten kunnen. Wij immers zijn op weg naar Jaffa. Abdoel Salaäm, waarlijk met een hemelsch

humeur, zendt den zwarten Achmed op verspieding uit. Over de mooie wadi met het watervalletje vervolgt de weg weder rustig zijnen weg, zoover Achmed maar zien kan. Maar hoe over de wadi met het watervalletje héén te komen? Aan de spoorlijn werken honderden Egyptische arbeiders. Wij zijn met ons tweeën naar hen toegegaan. Abdoel Salaäm heeft hun verzekerd, dat ik „mudir el chakoek" ben uit Jeruzalem. Dat is iets, dat wel niet bestaat. Maar daarom kan ik het toch wel wezen. Het beteekent: „hoofd van het recht". Nu doet het woord „mudir" al wonderen. Maar „mudir el chakoek". Allen vreezen de woorden van den stam „chak", die „regeeren" beteekent. Dus zijn deze Egyptische arbeiders dadelijk bereid ons te helpen. Zij leggen een noodbrug over de wadi heen. De paarden worden daarover gebracht. En daarna wordt onder een groot geschreeuw ook de wagen overgedragen, tot aan den rijweg. Natuurlijk biedt Abdoel Salaäm den ploegbaas een baksjisj aan. Zou de ploegbaas hem achten, wanneer hij dat niet deed? Anderzijds weigert de ploegbaas van zóó eenen hoogen heer eenen baksjisj aan te nemen. Misschien als Abdoel Salaäm aandrong? Maar Abdoel Salaäm dringt niet aan.

Het is half twee. De weg ligt zoo rustig, als had hij verder geen kwaad meer in het zin. De paarden draven. „Mijn vriend", zegt Abdoel Salaäm: „ik heb veel verstand. Deze dwaze Egyptenaren hebben ons geholpen. En een baksjisj hebben zij niet gewild."

V.

Aan Jaffa denken wij al niet meer. Maar Durân, Junara of Wadi el Chanîn, dat zijn nog mogelijkheden. Doch om drie uur is de weg hopeloos geworden. Eén modderbende. De paarden uitgeput. Achmed loopt naast den wagen, diep bemodderd. Hij schreeuwt. En hij slaat de paarden dood. En zijn vader is toch niet minder dan portier bij de Fransche Zusters van Zion geweest. Hij heette Jaäcoeb. Doodeenvoudig Jaäcoeb. Maar wegens zijn groote wijsheid was hij sjeikh Jaäcoeb bijgenaamd. En alle Soedeneezen van Jeruzalem kusten hem de hand. Ya Salaäm. Maar die weg van Esdûd naar Jaffa weet dat niet. Die weg martelt ons. Die weg beult ons. Neen, – wij zullen vanavond geen van de Joodsche koloniën meer halen. „Compagnië" zeggen onze Arabische vrien-

den. Wij zullen niet verder komen dan Yebnah. Het is zes uur. Een verrukkelijke avond. De paarden zijn vermoord. Zij waggelen. Achmed hijgt. De zoon van sjeikh Jaäcoeb, dien alle Soedaneezen de hand kusten! Door een prachtige cactuslaan strompelen wij Yebnah binnen. De oude stad van R. Johanan ben Zakkai. „Zeye zift", „het is drek", zegt Abdoel Salaäm.

YEBNEH,
28 Januari.

Een hôtel is er te Yebneh niet. Maar er is een khan. En daar begeven wij ons dus heen. Of wij er overnachten kunnen? Natuurlijk kunnen wij. Op den leemen vloer van het groote gastvertrek zal de waardige waard nog twee bedden leggen. Achmed zal met de andere knechts in een andere kamer slapen. Wij zijn de eenige paarden. Maar er is een oude Bedoeien met een paar magere ezels. Er zijn kameelen en koeien. Abdoel Salaäm is dadelijk op dreef. Hij heeft water en gerst-stroo voor de paarden gevraagd. Achmed is al bezig uit deze twee modderpoelen twee menschwaardige paarden te maken. Abdoel Salaäm vraagt ook den sleutel van de poort. Als wij slapen gaan, zal hij zelf de poort sluiten. Dan behoeft Achmed niet te waken bij de paarden. Hij verzekert den waard van den khan, dat ik „mudir el chakoek" uit Jeruzalem ben. Wij zijn op reis naar Jaffa. Maar Allah heeft gewild, dat zoo een

groot heer een nacht moet doorbrengen in zoo een eenvoudigen khan. Laat hij Allah loven en zorgen, dat wij koffie krijgen. Laat hij verder zorgen, dat wij uien krijgen, tomaten en gerookte visch. Wij hebben in onze mand nog eieren, brood en gekookte aardappelen in de schil uit Gaza.

II.

Ik ben héél moe en koortsig. De oude waard heeft mijn bed gelegd. Het is avond. En het is koud geworden in Yebneh, de stad van R. Jochanan ben Zakkai. De deur wordt dus gesloten. En er wordt een mooie, zwarte pot met houtskool gebracht. De waard blaast aan. Het is een waardig gezelschap. Naast den waard heeft Abdoel Salaäm de eereplaats. Geen wonder. Een effendi, die met den „mudir el chakouk" reist. Hij maakt een fijne sla van harde eieren, tomaten, aardappel en ui. Wie er van mededeelt acht hem. De waard, diep en aandachtig, rookt een waterpijp. Hij heeft een groot proces met de familie van zijn overleden vrouw. Zeldzaam zijn de Arabieren zonder proces. „Geen nood", zegt Abdoel Salaäm: „dat proces zullen wij te El-

Kuds wel voor hem in orde maken. Laat hij Allah loven, dat de „mudir el chakoek" dezen nacht gekomen is in zijn nederig huis."
Ik lig neer. Sidderend in een koorts, die opkomt. Zij praten zacht om den grooten vuurpot. Af en toe blaast de waard aan. Dan spoken de schaduwen door het groote, leemen huis. Hij trekt diepe teugen uit zijn waterpijp. Naastaan stommelen de paarden. De ezels en de kameelen. De knechts hebben vriendschap gesloten. Zij lachen. Zij kaarten. De eeuwigheid vergaat.

III.

De wereld is stil geworden. De vuurpot is gedoofd. De waard slaapt in een grauwen mantel op den grond gerold. Ook zij, die eigenaars van paarden, ezels of kameelen zijn, slapen daar. De knechten slapen naastaan. De groote dieren stommelen in de stilte. Ik zal niet slapen tot den morgen. Ik weet het en ik lig gelaten. De koorts doet geen pijn. Het is warm, verward en weldadig. Aan den muur hoog een rood pitje van een Arabisch nachtlampje. Het licht en de schaduw bewegen niet. Wat zijn woorden? Wat is denken? Ik tel den tijd. Het is héél heet en

heel benauwd. Zullen dieven onze paarden stelen? Abdoel Salaäm heeft de poort zelf afgesloten. En de sleutel onder zijn hoofdkussen gelegd. Maar misschien zijn hier wel dieven, die het Groote Woord kennen, waarmede men paarden door een gesloten deur voeren kan. Onze kleine, zwarte Fouad weet héél zeker, dat zulke dieven bestaan.

IV.

's Ochtends vóór den dag is de waardige waard opgestaan. Hij heeft de deur van ons leemen slaaphuis opengedaan. Er is een frissche morgenlucht binnengewaaid. En de hemel is zachtmild en blauw geworden. De vuurpot komt nu ook weer aan het werk. Want de ochtendkoffie moet worden gezet. Wij krijgen waschwater in een mooien pot van Gaza. En de gebeden zeg ik alleen in een klein hofje, dat zoet en koel is als Gods hemel zelf.
Het is Vrijdag. Wij moeten Jaffa halen vóór de Sabbath begint. Uiterlijk vier uur, half vijf. Als de wegen weer tegen ons zijn, zullen wij in een van de koloniën den Sabbath over moeten blijven.

Ik ga héél vroeg uit, om den weg te verkennen. Hij is niet slecht. Maar wie weet, wat hij nog voor ons weg houdt! Het leven is al begonnen. De kleine herdertjes gaan uit met hunne ezeltjes, hun koeien, geiten en schapen. Een enkele zit op een ezeltje. Niet in het midden. Maar héél achterop. Wij wisselen milde en waardige ochtendgroeten.

Ik loop ook de leemen stad nog eens door. De oude naam is Jabneh of Jabneel, dat misschien beteekent: „Gebouwd door God". De stad wordt genoemd in Josua 15:11 als deel van Juda. Ons is zij dierbaar als de stad van R. Jochanan ben Zakkai na de verwoesting van Jeruzalem door Titus. „Geef mij Jabneh en hare Wijzen". Over de oude ruïnen heb ik u vroeger reeds geschreven. Misschien zijn zij overblijfselen van kerken uit den tijd van de kruisvaarders. De streek om Yebneh had oudtijds eene dichte bevolking. En moet nu nog zeer vruchtbaar zijn.

Wanneer ik terug kom, verzekert de waardige waard dan ook, dat iedereen hier tevreden is. Wij zitten met hem en met zijne zonen om den vuurpot. En genieten de koffie. Achmed heeft de paarden verzorgd. Abdoel Salaäm laat ons adres achter. De waard is sinds drie-en-twintig

jaar niet in El-Kuds geweest. Maar mocht hij er nu nog komen, dan zal hij ons welkom zijn. Op een zoo vriendelijke uitnoodiging passen vele antwoorden. Maar het eenige goede is: „Zoo Allah het wil".

V.

Nog eenmaal is de weg ons ongenadig. Bij den spoorweg loopen wij weder onherroepelijk in de modderbelt vast. Gelukkig werken er sterke Joodsche jongens in de nabijheid. Willen zij ons misschien even op gang helpen. Deze jongens blijken vrienden van de derde Internationale te zijn. Mopsen, zooals zij heeten naar hunne organisatie M.P.S. Zij willen geen Hebreeuwsch spreken. Goed. Jiddisch. Op ons verzoek om hulp, kunnen zij maar niet zoo dadelijk antwoorden. Zij moeten daarover beraadslagen. Deze kewoetsah houdt dus eene openlucht-bijeenkomst. Het duurt héél lang voor de leider ons mededeelt, dat zij niet bereid zijn ons te helpen. En dat op de navolgende gronden. Hun tijd is heilige tijd, die alleen en uitsluitend bestemd mag worden voor den opbouw des lands. Bovendien is de eigenaar van den wagen

een Arabier. En ten derde ben ik, de reiziger, een bourgeois, die voor zijn genoegen reist. Zij zijn wel bereid met mij over deze punten van gedachten te wisselen. Maar daar ik hunnen heiligen tijd, die bestemd is voor den opbouw des lands, niet ontheiligen wil, zie ik daarvan af. Gelukkig is er onder deze verschillende Mopsen eene minderheid, die zich niet aan het besluit van de meerderheid onderwerpen wil. Het is niet organisatorisch zooiets zonder congresbesluit te doen. Maar het gebeurt. De minderheid helpt onzen wagen er uit. En de opbouw des lands wordt voortgezet.

VI.

Maar dan is ook dit leed geleden. Wij zijn op zandwegen gekomen, die wel niet licht zijn, maar toch ook niet modderig. Om tien uur rijden wij het station Yebneh voorbij, dat bestaat uit een naambord en twee Indiërs. En even later de tenten der honderdveertig Mopsen, die wel zoo beleefd zijn hunnen heiligen tijd te wijden aan den opbouw van dit land. Van een heuvel hebben wij een verrukkend uitzicht over de Joodsche koloniën Rehoboth, Nes-Ziona

en Rischon le Zion. Nes-Ziona heet in het Arabisch Wadi el Chanin. Dat is Bloemendal. En het bloeit hier waarlijk vol van roode, gele en blauwe bloemen. Wij rijden langs de hutten der Soetarie-Arabieren. De sjeik, die een bekende van Abdoel Salaäm is, komt ons heel waardig begroeten. Willen wij niet een kopje koffie drinken in zijne tent? Maar wij hebben geen tijd. Wij willen vóór den Sabbath binnen zijn. En wij rijden. Door de tuinen van Nes-Ziona, die vol hangen met sinaasappels. Kameelen trekken langs den weg, die de kisten naar Jaffa voeren. Wij zien voor het eerst weder Jemenietische Joden. Het Joodsche Land. De weg is hier een beste, harde heerweg. Abdoel Salaäm prijst de Joden: „zij hebben veel verstand". Hunne geheele familie is ons trouwens goed gezind. Maar de heilige Mopsen zullen dat wel bederven.

Wij eten te Rischon le Zion. De waard herinnert zich nog, dat ik bij hem heb gegeten met Jabotinsky en ben Chacham Baschi van Jaffa. Wij worden dus heel goed bediend. Abdoel Salaäm is zeer tevreden. Roode en witte ramenasjes hebben wij reeds gekocht.

Wij zien nu ook weder, hoe een schoenpoetser er uit ziet. Deze blijkt Menasse te heeten. Hij

krijgt een piaster extra omdat hij weet, dat Efraïm de broeder van Menasse was.
Wij worden bediend door een Arabisch meisje, dat voortreffelijk Hebreeuwsch spreekt. Zoo zijn er in de koloniën wel veel.
En Achmed ontmoet hier voor het eerst weder eenen Soedanees. Wij zijn weer menschen.

VII.

Om één uur rijden wij af. Het is hoogstens twee uur rijden tot Jaffa. Wij kunnen dus vóór den Sabbath wel binnen zijn. Vooral daar ik Achmed een half pond beloof, wanneer wij voor drieën binnen komen. De paarden draven. Wij zien een auto, die gebroken staat in den modder. Wij hebben medelijden en leedvermaak. Jammer, dat er geen Mopsen in de buurt zijn.
Wij rijden veilig. Wij komen langs de landbouwschool Mikoeh Israel. Er werken Hollandsche vrienden. Maar zij moeten ons vergeven, dat wij er ons thans niet ophouden.
Wij nemen nu ook een ander rijtuig, dat ledig naar de stad terugrijdt. Want onze wagen heeft veel geleden in Palestina, dat een moeilijk land

is. Ook voor wagens. Bovendien zijn de paarden zeer vermoeid. Als iemand Abdoel Salaäm met zulke paarden zag, zou niemand meer een paard van hem willen koopen: „Abdoel Salaäm zeg ik, wanneer hij mij dit alles heeft uitgelegd: „gij hebt veel verstand." Het is duidelijk, dat hierop slechts één antwoord past: „Min Allah". Voor drieën houden wij stil aan het pension van den eerwaarden heer Benjamin Ben-Nachum. De zoon van sjeikh Jaäcoeb, dien alle Soedaneezen te Jeruzalem de hand kusten, heeft een half pond verdiend.

JERUZALEM,

31 Januari.

Zondag. Het is de laatste dag dat wij de Lucht zullen Inademen. Wij hebben te Tel-Aviv kost, inwoning en huiselijk verkeer genoten in het huis van den heer Benjamin Ben-Nachoem, die den mooisten baard en de vinnigste vrouw van geheel Jaffa heeft. En dit alles voor het simpel schijfje van tien gulden per dag. Wij hooren hier ook, dat alles weder zalig duur is. Onze wagen, die in het einde grootendeels uit touwtjes en touwen bestond, is weder toonbaar gemaakt. Dat wij daarvoor drie pond hebben geofferd, zal iedereen gelooven, die dit leest. Wij behouden hartelijk herinneringen aan een kuil dicht bij Gaza, waar een achterveer is gesprongen. En aan een prachtige cactuslaan, niet ver voorbij Ashdod, waar de heele kap tegen den grond is gegaan. De schoonheid is overal. Maar moet men dan de wijsheid niet prijzen van mijnen vriend Abdoel Salaäm Effendi, dat hij de veer en de kap met

touw en touwtjes zóó goed bijeen heeft gebonden, dat wij zonder dooden Jaffa hebben bereikt, waar de smeden wonen en de wagenmakers? Allah is groot. En een Egyptisch pond is hier niets meer. Zeye zift!

II.

Maar Allah leert ons iets héél liefs vandaag. Het regent. Het is vannacht al begonnen te regenen. Zonder wind en zonder geweld. Maar langzaam en gestadig. Wij zullen bijna den geheelen dag door den regen rijden. En Allah zal ons leeren, hoe mooi ons land ook in den regen kan zijn.
Het is tien uur, wanneer wij Jaffa verlaten. Het land ligt in een grijzen regenmist gevangen. De groote vruchtentuinen rondom de stad. En de afheiningen van de hooge cactussen. Dan de vlakte, die de vlakte van Saron is. Na de goede regens, die Allah ons dit jaar gegeven heeft, zijn het gras en het graan vol opgekomen. Hun groene velden liggen zóó stil en zóó verzacht in den mist, die maar regent. Het leven van het land gaat. Langs den grooten weg varen de automobielen. Vele vandaag, omdat het Zondag

is en er geen treinen gaan. Er komen ook wagens van de joodsche koloniën rondom: Rehoboth, Rischon le Zion. Zij gaan zwaar met drie paarden. Hun zeilen gesloten voor den regen en voor den wind. Er gaan de kameelen. Velen gespannen aan een touw. Héél dom. En een stipt, sterk ezeltje voorop. Met een fel belletje, dat wonderhel klinkt in dit landschap van grijs en grijs. Er gaan ook fellachen, héél wat en héél arm. Op bloote voeten door de modder. Een koude mantel om hun schouders geslagen. Hadj Achmed rijdt. Hij heeft te Jaffa, met een subsidie van Abdoel Salaäm, een mooie, warme soldatenjas gekocht. Hij heeft ook een warme muts. Ja, Allah heeft hem wel gezegend. Meer dan die dwaze, natte fellachen. Wij rijden ook een karavaan uit Gaza in. Acht ezeltjes en vijf man. Zij brengen het zwarte aardewerk van Gaza naar Jaffa en naar Jeruzalem. Zij hebben óók manden met mooie kippen. Zij zijn wel nat. Maar zij zijn toch tevreden. Il-Hamdulil-lahi! Geloofd zij Allah. Maar wij zeggen natuurlijk kortaf: Chamdilla.

III.

Wij zijn de landbouwschool Mikweh Israël langs gereden. Er werken Hollandsche vrienden van ons. Maar wij houden niet op, omdat wij nog vóór den avond te El-Kuds willen zijn. Wij rijden door den zachten, mistigen droom van de vlakte van Sharon. Het land waar de runderen waren weidend. (1 Kronieken 27:29.) Saron als een woestijn is de grootste verwoesting (Jesaja 33:9) en Saron als een schaapskooi is Gods zegen (Jesaja 65:10.) In de lente loopt de geheele vlakte bont van bloemen. De roos van Saron. (Hooglied 2:1) is misschien de nareis geweest. Wij rijden den eersten van de zeventien wachttorens voorbij, die de Turken in 1860 hebben aangelegd tot bescherming van den weg. Maar ze zijn nu verlaten. Langs het oude dorp Yâzin, dat reeds vermeld wordt in Assyrische inscripties uit Sanherib's tijd.

Het veld is nu laag geheuveld. De herders zijn toch met hunne schapen buitengekomen. Zij grazen laag in de macht van den regen. Onze paarden druipen. Maar ze gaan, goed en gematigd. Langs Beit-Dejan, waarschijnlijk het oude Beth-dagon (Josua 15:41). Colbert moet hier een bezitting hebben gehad. Er zijn nog altijd

zeer oude olijfboomen. Rechts het nieuwe dorp van Surafend, waar de Joodsche soldaten hebben gelegerd. Een half uur later loopen wij veilig de haven van Ramleh binnen.

IV.

Wie zijn paarden liefheeft, laat ze te Ramleh een uurtje rusten. Hij geeft hun lekker water. Hij geeft hun goede gerst. Hij drinkt een fijntje zwarte koffie. Hij gaat een uurtje wandelen. De naam Ramleh is zuiver Arabisch. Beteekent „zand". De stad dateert uit het begin van de achtste eeuw. Gedurende de kruistochten was het een groote stad, grooter dan Jeruzalem en woonplaats van eenen bisschop. Napoleon heeft in het klooster gewoond. De stad mag nu een zesduizend menschen hebben, waarvan een derde christenen. Wij zien de groote moskee en ook den beroemden Toren. Wie door de vlakte naar Ramleh is gereden, van Jaffa af, of van Rehoboth af, heeft altijd den grooten, zwaren toren van verre gezien. Wij zouden een héél mooi uitzicht kunnen hebben van het platform af. Maar we hebben beloofd op tijd terug te zijn. Het koffiejongentje bedeelt ons nog met

een zwartje koffie. De paarden zijn goed uitgerust en wij gaan weer. Abdoel Salaäm en ik stilzwijgend. Want ik leer de les van Allah, dat Palestina ook in mist en regen een land van God is. Hadj Achmed is warm en gelukkig in zijn soldatenjas.

Het land is goed bebouwd. Langs den weg en bij den weg zijn vele dorpen. De meesten op hun heuvel gebouwd. Wij zien Jimsu, het oude Gimso, dat de Philistijnen veroverden in den slechten tijd van Ahaz. (II Kronieken 28:18). Het kleine dorp Barriye. Een klein uur verder El-Kubâb, het Talmudische Kobe, met vele goede regenbakken, een schat in dit land. Rechts gaat een weg naar de Tell-el-Jeser en het dorp Abu-Sahusheb. Dit is het oude Gezer, talrijke malen vermeld in de heilige schriften (Josua 16:10; Rechteren 1:29; I Koningen 9:16). Een allerbelangrijkst strategisch punt. (Josua 10:33 en 12:12. I Samuel 27:8; I Maccabeeën 15:28 en 35). Het Palestina Exploration Fund heeft hier zeer belangrijke opgravingen gedaan. Voorbij het dorp El-Kubâb naar het Noorden de vallei van Ajalon, waar de zon op Josua's bede heeft stilgestaan (Josua 10:12-13) en de twee dorpen Beth-Horon, belangrijke punten in de Joodsche krijgsgeschiedenis.

V.

In den stillen middagmist zijn de bergen van Judea opgekomen. Zij geleken al héél dichtbij, toen zij nog héél ver weg waren. Wij komen in de bergen bij Bâb el Wâdi, dat natuurlijk dalpoort beteekent. Er is een Joodsch koffiehuis. Wie zijn paarden liefheeft, laat hen daar een uurtje rusten. Hij geeft hun weder lekker water. Hij geeft hun weder goede gerst. Hij zelf drinkt een kleintje koffie. Hij drinkt nog een kleintje koffie. Hij drinkt er nog een.

En dan begint de wondere tocht door de bergen, waar de wegen wenden en verdwijnen. Op en af. Maar meestal op, omdat Jeruzalem zooveel hooger ligt. Onze paarden doen het flink. Chamdillah! Toch moeten ze af en toe eens stilstaan om op adem te komen. Hadj Achmed, in zijn warme soldatenjas, schreeuwt en slaat. Wie zijn paarden lief heeft, maar nog tijdig te El-Kuds komen wil, kastijdt ze. Allah heeft den regen laten ophouden en de zon laten doorkomen, wanneer wij rijden langs Abu Rôsch, het oude Kirjath Jeariem, waar de arke Gods is geweest (1 Kronieken:13). Wij houden er niet op. Ofschoon de sjeikh familie is van Abdoel Salaäm en hij ons tot een bezoek heeft

uitgenoodigd. Maar wij moeten met den avond binnen zijn. Daarom houden wij ook niet op te Dilb, waar de jonge joodsche vrienden werken, en wonen in tenten. Maar wij houden weder stop voor water, gerst en koffie te Koloiye, dat wij Mootzah noemen. Ditmaal begunstigen wij niet moeder Branse met de vele kindertjes. Wij zijn de klanten van den Griekschen koffiehuishouder vóór de brug. Hij zet dadelijk koffie. Een vuur van takhout in een petroleumblik. Hij vertelt ons van de groote regens, die gevallen zijn. Wij hooren ook, dat de Jobsbron in het dal van Silonân weder overstroomt. Dat gebeurt alleen in héél goede jaren. Verleden jaar was een goed regenjaar. En ook nu weer staan wij er héél goed voor. Wij zijn dus Allah wel héél dankbaar, dat hij het Heilige Land zóó veel regen heeft gegeven, en dat wij er zoo weinig last van hebben gehad.
Wij rijden op. Dit is de laatste geweest. De paarden, die wel weten, dat zij naar hun huis gaan, draven. Lifta voorbij, dat al met lichtjes in zijn donker dal ligt. De Jaffastraat. Het ziekenhuis: „De Poorten der Gerechtigheid". Jeruzalem. Bischoem el Hawa is uit. Wij ademen weer de gewone lucht van Jeruzalem in. Een tikje benauwd. Maar dat went wel.

VI.

Vandaag is alles weer gewoon. De kleine, zwarte Fouad is gekomen. Hij heeft twee witte zakdoekjes gekregen en een fleschje water, dat zoo lekker ruikt. Ieder begrijpt, dat de kleine, zwarte Fouad nu heel tevreden is. Voor het ongedienstige dienstmeisje Amni hebben wij een mooie stof voor een mooi rokje gekocht. Moge zij haar ongedienstig leven nog eenmaal beteren.
En ik heb veel geleerd. Geen litterair Arabisch. Dat moet ik toegeven. Maar het populaire Arabisch wel. Ik weet, als men eenen fellach wil roepen om hem den weg te vragen, dan moet men zeggen: „Ya ammi, kom eens hier." In het Hollandsch: „Hallo, oom-van-vaderszijde, kom eens hier." Gij kunt het met de Hollandsche fellachen probeeren. Ik heb geleerd, wanneer men „ya salaäm" moet zeggen en wanneer „illa". Ik weet, hoe men den vader, de moeder en het geloof vervloekt van allen, die ons niet lief en dierbaar zijn.
Het is alles voorbij. Er is weder de politiek. Er zijn weder de zorgen. Het regent en het is weer héél, héél koud.
En mijn mooie waardigheid van „mudir el chakoek" heb ik afgelegd.

COLOFON

Dit is een herdruk van het gelijknamige boek dat in 1925 verscheen bij Em. Querido, Amsterdam.
De foto van de auteur komt uit de collectie van het Letterkundig Museum.
De tekst is opnieuw gezet uit de Bembo, waarbij de oorspronkelijke spelling is gehandhaafd; alleen enkele zetfouten zijn stilzwijgend verbeterd.
Het zetwerk en het bandontwerp zijn van de hand van Bas Mazur.
Palestina is gedrukt door drukkerij Wilco te Amersfoort op 100 grams houtvrij geglättet romandruk en gebonden in linnen door Boekbinderij Abbringh te Groningen.

© Uitgeverij Kok – Kampen/ Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland, 2000
ISBN 90 435 0179 4
NUGI 321

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.